

Saksbehandler: Hans Jürgen Schorre

Referanser:

KM 4/07 Truet liv. Troens svar. Kirkens vitnesbyrd i lys av klimaendringer og arbeid med miljø, forbruk og rettferd.

KM 05/08 Bærekraft og skaperverk. Økumenisk prosjekt for endring av kirke og samfunn 2007-17

Saksdokumenter:

Dok.dato	Tittel	Dok.ID
15.11.2011	SoB rapport for perioden januar 2009 - september 2011.doc	70825

Skaperverk og bærekraft - revidert prosjektplan

Sammendrag

Den norske kirke (Dnk) har i mange år vært opptatt av sammenhengen mellom klima, miljø, forbruk og rettferd. For å styrke og intensivere arbeid på dette saksfeltet vedtok Kirkemøtet 2007 at det skulle settes i gang en bærekraftreform som skulle berøre all kirkelig virksomhet. Kirkemøtet 2008 fikk seg forelagt en beskrivelse for gjennomføringen av bærekraftreformen, foreslått i rammen av et økumenisk samarbeidsprosjekt med Kirkens Nødhjelp og Norges Kristne Råd som sentrale samarbeidsparter.

Dette er utgangspunktet for samarbeidsprosjektet Skaperverk og bærekraft (SoB). Sakspapiret og den vedlagte rapporten for prosjektet i perioden 2009 til september 2011 gir en beskrivelse av arbeidet og en evaluering ved prosjektets parter. Gjennom prosjektet har kirkene vært tydelig og synlig og fått til fremgang på noen områder. Men det står mye igjen, målt både mot utfordringenes størrelse og prosjektets eget ambisjonsnivå.

De samarbeidende partene i prosjektet har en klar vilje til å holde fast ved prosjektets omfattende målsetting. Samtidig erkjenner man å måtte spisse samarbeidet framover rundt noen få områder der klimarettferdighet er hovedfokus i fellessatsingen.

Men bærekraftig utvikling omfatter mer enn klimarettferdighet og det er nødvendig at andre aspekter av bærekraft-arbeidet ivaretas på andre måter enn gjennom det økumeniske prosjektet. Dette vil derfor også være en utfordring for Dnks eget arbeide.

En revidert plan for det felles prosjektet SoB vil bli forelagt Kirkemøtet til orientering.

Sakspapiret nevner aktuelle endringer i kirke og samfunn som bakgrunn for veivalg videre, og peker på viktige oppgaver for Dnk framover.

Forslag til vedtak

Kirkerådet anbefaler Kirkemøtet å fatte følgende vedtak:

Kirkemøtet er glad for det arbeidet som er utført gjennom samarbeidsprosjektet SoB, og at samarbeidsrelasjonene mellom Norges Kristne Råd, Kirkens Nødhjelp og Den norske kirke gjennom dette er blitt styrket. I forhold til det videre arbeid med samarbeidsprosjektet vil Kirkemøtet fremheve:

- Kirkemøtet tar rapporten for arbeidet 2009 - september 2011 og forslag til fornyet fremdriftsplan for prosjektet til orientering.
- Kirkemøtet tar til etterretning at samarbeidsprosjektet i arbeidet fremover vil fastholde prosjektets visjon og hovedmål, samtidig som samarbeidet fremover skal konsentrere seg om områdene temafokus klimarettferdighet, dialogarena og teologisk refleksjon og spiritualitet.
- Kirkemøtet mener at arbeidet for en ambisiøs og rettferdig klimaavtale må prioriteres svært høyt både i kirke og samfunn.
- Kirkemøtet utfordrer norske politikere til å fortsette sitt arbeid for en klimaavtale internasjonalt, men også i større grad til å arbeide for betydelige utslippskutt hjemme. Føringerne i regjeringens varslede klimamelding vil her være svært viktig.
- Kirkemøtet oppfordrer regjeringen til å bidra med midler til arbeid for klima og miljø, også arbeid av institusjoner/organisasjoner som primært ikke er definert med dette som formål.
- Kirkemøtet utfordrer menigheter og ansatte på alle plan i Dnk til å engasjere seg i kampen for klimarettferdighet, både gjennom konkrete handlinger og deltakelse i aksjoner. Det bør søkes allianser og bredt samarbeid.

For Dnks egen del vil Kirkemøtet i tillegg fremheve:

- Kirkemøtet vil minne om utgangspunktet for arbeidet: å sette i gang en bærekraftreform som skulle berøre og involvere hele kirkens virksomhet. KM er glad for at mange av utfordringene som i 2007 og 2008 ble rettet til sentralkirkelige organer, bispedømmer, menigheter og kirkelige fellesråd er blitt fulgt opp av mange. Utfordringene står ved lag, og trenger videre oppfølging, både gjennom engasjementet i samarbeidsprosjektet og gjennom tiltak i Dnks egen virksomhet.

- Samarbeidsprosjektets fokus på klimarettferdighet må engasjere hele Dnk. Både lokalmenighetene, bispedømmene og sentralkirkelige organer er utfordret.
- Kirkemøtet oppfordrer samtidig sentralkirkelige organer til å ivareta andre aspekter som er viktig for en bærekraftig utvikling. Viktige utfordringer er blant annet biomangfold, bærekraftig økonomi og matsikkerhet.
- Kirkemøtet er glad for samarbeidet mellom de sentralkirkelige råd og bispedømmerådene med fokus på lokalmenighetene. Kirkemøtet håper at det planlagte felles prosjektet mellom Kirkerådet, KA Kirkelig arbeidsgiver- og interesserorganisasjon og Norges Kirkevergelag om miljøfyrtårnsertifisering og grønne menigheter kan gi et løft for arbeidet lokalt.
- Kirkemøtet vil fremheve at det fortsatt må arbeides for:
  - o forankring av temafeltet skaperverk og bærekraft i kirkens arbeidsområder, reformer og prosesser.
  - o utvikling og distribusjon av materiell for menighetene og offentligheten.
  - o opplæring og kunnskapsformidling i kirken.
  - o etablering av tematisk samarbeid med kirkelige organisasjoner og utdanningsinstitusjoner.

Saksorientering

1. Bakgrunn

Skaperverk og bærekraft: Et felles kirkelig tiår for endring i kirke og samfunn (SoB) er et økumenisk samarbeidsprosjekt som drives av Kirkens Nødhjelp (KN), Norges Kristne Råd (NKR) og Den norske kirke (Dnk) i fellesskap Deltakerne rapporterer til deres styrende organer gjennom sine respektive årsmeldinger.

Vær en stemme i vår tid som taler rett om de store spørsmål. Gi folk håp. Man menneskene til ydmykhet. Bruk deres store nettverk.

Bistands- og utviklingsminister Erik Solheim til Kirkemøtet 2007

Kirkemøtet 2007

Initiativet til prosjektet går tilbake til vedtaket i Kirkemøtet, sak KM 4/07 *Truet liv. Troens svar.*

Kirkens vitnesbyrd i lys av klimaendringer og arbeid med miljø, forbruk og rettferd. Denne saken

oppsummerer Dnks arbeid på dette saksfeltet og gir en teologisk begrunnelse for kirkens engasjement. I sitt vedtak utfordrer Kirkemøtet både de sentralkirkelige råd og bispedømmerådene, menighetene og de kirkelige fellesrådene, enkeltmennesker samt regjeringen og Stortinget.

I vedtaket utfordrer Kirkemøtet de sentralkirkelige råd og bispedømmerådene til umiddelbart å iverksette en bærekraftreform frem mot reformasjonsjubileet i 2017 som berører all kirkelig virksomhet. Kirkerådet ble bedt om til Kirkemøtet 2008 å utarbeide et forslag til realisering av denne reformen.

Kirkemøtet 2008

Kirkemøtet 2008 fikk seg derfor forelagt en beskrivelse for gjennomføringen av bærekraftreformen, foreslått i rammen av et økumenisk samarbeidsprosjekt med KN og NKR som sentrale samarbeidsparter. Begge disse organisasjonene deltok i utformingen av forslaget, som også ble behandlet og vedtatt av deres styre kort tid før Kirkemøtet.

Kirkemøtets vedtak i 2008 slutter seg til utfordringene og målsettingene fra 2007, og iverksettingen av SoB, et felles kirkelig tiår for endring i kirke og samfunn.

Vedtaket fra Kirkemøtet 2008 gir en begrunnelse og en overordnet retning for dette valget:

I og gjennom et økumenisk fellesskap vil Den norske kirke:

- være en sentral pådriver for og bidragsyter til bærekraftige samfunn lokalt, nasjonalt og globalt
- bidra til å sikre en internasjonal, forpliktende, rettferdig og ambisiøs klimaavtale, og en bred kirkelig og folkelig oppslutning om dette
- demonstrere et bevisst forhold til miljø, forbruk og rettferd
- skape håp og fremtidstro med ord og handling

Kirkemøtet 2008 vedtok også at Kirkemøtet 2011 skulle få seg forelagt et forslag til revidert prosjektplan. Pga. flytting av Kirkemøtet fra høsten til våren ble en behandling senhøstes 2011 utsatt til Kirkemøtet 2012.

Styringsgruppens myndighet og behandling på Kirkemøtet 2012

Etter at man har inngått et samarbeid er det prosjektets styringsgruppe (se nedenfor under 3. Rapportering, Oppstart) som i fellesskap må foreta en felles evaluering og vedta en revidert prosjektplan.

For styringsgruppen ble det utarbeidet en rapport for prosjektet i perioden januar 2009 til september 2011. Rapporten følger vedlagt, og stoff fra den er innarbeidet i delene om rapportering og evaluering nedenfor i denne saksorienteringen.

Styringsgruppen vil vedta den reviderte prosjektplanen på sitt møte 25. januar 2012. Denne reviderte planen forelegges Kirkemøtet 2012 til orientering.

Kirkemøtet 2012 skal gi innspill til Dnks eget arbeid på feltet fremover.

Kirkens oppgave er å bevare helligheten. Duft av hellighet beskytter jorden, ellers forvandles den til råvare. Når jorden og dens liv forvandles til råvare, reiser den seg mot menneskene i historiens største slaveopprør.

Martin Lønnebo, biskop emeritus til Kirkemøtet 2007

2. Innledning

Kriseforståelse, forvalteransvar og djerpe målsettinger

Som nevnt ovenfor, har tema relatert til miljø, klima, forbruk og rettferd hatt en fremtredende plass på Kirkemøtets dagsorden i mange år. Denne type tema er blitt behandlet både i 1989, 1996, 2001, 2003, 2007 og 2008 og dessuten en rekke ganger i Bispemøtet.

Gjennomgående bærer alle debatter, uttalelser og vedtak preg av en felles kriseforståelse. Det gis også en teologisk begrunnelse for kirkens forpliktelse og engasjement som kan beskrives gjennom ordene skapertro og forvalteransvar.

Allerede Bispemøtet 1969 vedtok en uttalelse om forbruk og miljø under overskrift Forurensing av natur og folkeliv. Her ble konkrete miljøproblemer nevnt som:

[...] taler til ansvarsbevisstheten hos den enkelte. Men samtidig dreier det seg om et samfunnsproblem av foruroligende omfang. Det vil bare kunne løses gjennom betydelige løft fra fellesskapets side. Skal utfordringen møtes effektivt, vil det innebære en oppbremsing i vår velstandsvekst. Dette er imidlertid et offer vi som folk- og som sivilisasjon- er nødt til å ta på oss. Vår tro på Gud som skaper gir mennesket en hellig forpliktelse til å ta vare på hans skaperverk. Og det grunnleggende bud "Du skal ikke stjele" forbyr oss å bruke opp ressurser som med rette tilhører barn og barnebarn.

Herfra går det en direkte linje til vedtaket fra Bispemøtet i 2007 som, med overskriften *Det haster, det koster, det nytter*, oppsummerer utfordringen for kirke og samfunn overfor klimakrisen, overforbruk av ressurser, urettferdig fordeling og andre miljøproblemer.

Klimautfordringen ble også behandlet av Bispemøtet høsten 2011. Foran klimatoppmøtet COP 17 i Durban i november, gir Bispemøtet uttrykk for sine forventninger til Norges posisjon. I en pressemelding kreves det at politikerne må videreføre Kyoto-protokollen, forbedre den, og skjerpe målene. Norge må videre legge penger på bordet til klimatilpasning og klimakutt i fattige land og foreslå en prosess som bidrar til at andre rike land gjør det samme. Det er nødvendig å redusere verdens samlede klimagassutslipp. Rike land som Norge må gjøre betydelige kutt hjemme og reise en debatt om bruk av nye fossile funn, framholder Bispemøtet.

Allerede i uttalelsen *Vern om livet* fra Kirkemøtet 1989 sies det: "Vi må som samfunn handle ut fra den forutsetning at ekspertenes dystreste spådommer om tidspunkt for det økologiske sammenbrudd kan vise seg riktig. Hvis vi velger mindre radikale løsninger, løper vi en livsfarlig risiko."

Utfordringenes alvor og kirkenes forvalteransvar overfor Gud som Skaper er bakgrunnen for alle konkrete målsettinger og utfordringer som man retter mot egen virksomhet og andre beslutningstakere, ikke minst ansvarlige politiske organer.

Dette er også bakgrunnen for utforming av målsetting og innhold i samarbeidsprosjektet SoB som ble vedtatt av Kirkemøtet og av styrene i KN og NKR, i slutten av 2008.

La barnebarnets øyne være dine skriftespeil.

Martin Lønnebo, biskop emeritus på Kirkemøtet 2007

3. Rapportering

I samarbeidsprosjektets *Rapport for perioden 2009 – september 2011* redegjøres det for arbeidet med utformingen av milepælsplaner og arbeidet med større enkelttiltak og for kontinuerlige pågående prosesser og områder for løpende arbeid.

Framstillingen nedenfor oppsummerer noen vesentlige punkter og aspekter fra rapporten.

Oppstart

Som nevnt ovenfor var det allerede tett kontakt mellom de samarbeidende parter Dnk, KN og NKR under utarbeidelsen av prosjektbeskrivelsen i løpet av 2008. I denne beskrivelsen ble det også fastslått at generalsekretærene i KN, NKR og MKR, samt Kirkerådets direktør skulle utgjøre styringsgruppen. Senere ble styringsgruppen utvidet med en representant for Bispemøtet og ytterligere en representant for NKR. Sekretærfunksjonen ble ivaretatt ved stillingen som seniorrådgiver for miljø- og samfunnsspørsmål i Kirkerådet.

Kirkerådet utlyste allerede sommeren 2008 en stilling som prosjektkoordinator, finansiert ved OVF-midler. Sistnevnte tiltrådte høsten 2008. Det har fra Kirkerådets side blitt lagt ned betydelig arbeidsinnsats for å få til en ekstern finansiering av satsingen, i hovedsak gjennom søknader til Miljøverndepartementet.

Arbeidet i 2009 var i stor grad relatert til en rekke store hendelser:

Lansering med eksepsjonell medieoppmerksomhet

Prosjektet ble lansert med en markering ved Trefoldighetskirken og Stortinget samt to ulike avisinnlegg i henholdsvis Dagbladet (16. februar) og Dagen Magazinet (18. februar). Her oppfordrer man politikerne til et 5-års oljemoratorium/tenkepause. Selve lanseringen ga eksepsjonelt mye medieoppmerksomhet og førte til offentlig debatt både om oljeutvinning og klima og om kirkenes politiske rolle. Styringsgruppens vurdering er at det i all hovedsak var en vellykket lansering som lyktes i å løfte frem klimautfordringene ved oljeutvinning og å markere kirkene som aktører på miljøfeltet. Samtidig har lanseringen ført til debatt om hvor konkret kirken kan og bør uttale seg i kontroversielle politiske spørsmål. Lanseringen tydeliggjorde dermed også behovet for tilstrekkelig informasjon og beredskap intern i de deltakende organisasjonene.

Konferansen Tro til forandring

Konferansen Tro til forandring – sammen tar vi ansvar for skaperverket ble arrangert av NKR i samarbeid med Menighetsfakultetet, KN, m.fl. 21.–24. mai 2009. Ca. 200 voksne og 50 barn deltok på konferansen. På programmet sto bl.a. urfremføringen av en miljø-musikal, storsamlinger, en rekke seminarer, kveldskonserter og en TV-overført gudstjeneste fra kirkeruinene i Maridalen. NKR oppsummerer sitt overordnede inntrykk slik:

Vi lyktes med å skape en møteplass med fokus på kirkelig miljø- og klimaengasjement, og å begrunne dette engasjementet i vår tro. Vi lyktes i noen grad med å skape en større synlighet rundt disse spørsmålene i kirkelige miljøer. Konferansen fungerte som et steg på veien til København og et mer langsiktig kirkelig klimafokus.

5.-6. november 2011 ble det arrangert en oppfølgingskonferanse på Diakonhjemmet i Oslo. Også her sto klimarettferdighet i fokus.

Klimaseilasen til COP 15 hadde TV-sendt åpningsarrangement i Den Norske Opera & Ballett. Biskopene i Den norske kirke var med på klimaseilasen, og sang Kyrie i åpningsshowet. Grimstad TenSing ledet 1200 deltakere i sang ved ankomst.

Klimaseilas til COP 15

12. – 14. desember arrangerte KN i samarbeid med Framtiden i våre hender og Cicero en klimaseilas fra Oslo til COP 15- møtet i København. Dette arrangementet ble et hovedtiltak i samarbeidsprosjektet. Med 1200 deltakere var dette den største norske mobiliseringen i forbindelsen med FN's klimatoppmøte. Mange kirkeledere og medlemmer av forskjellige kirkesamfunn var blant deltakerne, inklusive nær alle biskopene i Dnk. I tillegg kom god deltakelse fra bispedømmene. Denne kirkelige mobiliseringen ved selve klimaseilasen med overrekking av underskrifter ved erkebiskop Desmond Tutu og en stor økumenisk gudstjeneste i domkirken i København viste at kirkene absolutt var på banen og gjorde en betydelig innsats.

ARC – pris og samarbeid om pilegrimsbyer

Dnk mottok i slutten av 2009 en pris av Alliance of Religions and Conservation og FN's utviklingsprogram for sin langvarige satsing på miljø, klima og bærekraft. Vedtakene fra KM 2007 og KM 2008 ble gjengitt i boken *Many heavens, one earth* som eksempel på et trossamfunns bidrag til å verne om livet på jorden.

Prisen ble overrakt Kirkerådets direktør og preses i Bispemøtet av prins Philip og generalsekretær i FN Ban Ki-moon i Windsor. I oppfølgingen ble Dnk invitert inn i et pilotprosjekt som har som målsetting å danne et internasjonalt nettverk av grønne pilegrimsbyer med Trondheim som naturlig medlemsby i Norge.

Jeg forstår at folk i Nord-Norge sier at "det skal bo folk i husan", men dette ønsker også menneskene på Fidji, Tuvalu og Kiribati.

Fei Tevi, generalsekretær for Pacific Conference of Churches, på klimadagene i Sortland 2010

Konferanser om oljeutvinning i 2009 og 2010 og regionale klimaseminarer

"Den siste olje?" var høsten 2009 tittelen på en dialog- konferanse som tok for seg oljeboring i Norge og etikk. På oppdrag fra Kirkerådet ble konferansen arrangert i Bergen av Bjørgvin bispedømmeråd. Målgruppen var politikere, olje- og energibransjen, forskere, miljøvernere, ansatte og frivillige kirkefolk, partene i arbeidslivet og mediefolk.

Som oppfølging arrangerte Kirkerådet i samarbeid med KN høsten 2010 konferanse og klimadag på Sortland med temaet Lofoten, Vesterålen og Senja – Norges nye oljeregion,

eller pioner for fornybare alternativer? Også her deltok representanter fra oljeindustrien, bedrifter, folkebevegelser og miljøvernorganisasjoner, samt generalsekretæren i Pacific Conference of Churches, som begrunnet kirkenes klimaengasjement med vektlegging av perspektiver fra land i sør.

I samarbeid mellom de regionale ressursgruppene og KN ble det høsten 2010 gjennomført regionale klimaseminarer med bl. a. politikere og kirkeledere i de fleste bispedømmene.

Forberedelse av COP 17

Også i forkant av FNs klimamøte COP 17 i Durban i slutten av november og i desember 2011, mobiliseres det bredt. Et særlig fokus i 2011 er et bredt anlagt tverr-religiøst samarbeid med kirker og trossamfunn særlig i det sørlige Afrika. Fra norsk side er man med på å samle inn underskrifter gjennom menigheter og organisasjoner. En klimakaravane med ungdommer fra KFUM-KFUK og Changemaker reiser en måned gjennom land i det sørlige Afrika sammen med afrikanske ungdommer for å skape bevisstgjøring og samle inn underskrifter. Organisasjonen Diakonia, som Dnk har støttet i mange år, og KN spiller en nøkkelrolle i koordineringen av kampanjen "We have faith-act now for climate justice!" Alle de samarbeidende partene i SoB vil være godt representert i Durban. Også Islamsk Råd Norge er representert, og samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn er kontaktet for samarbeid.

Løpende arbeid

Samtidig har det i hele perioden 2009 – 2011 pågått et kontinuerlig arbeid med verving, veiledning og besøk av grønne menigheter, kontakt med de regionale ressursgruppene for miljø og rettferd, utvikling av nettsiden grønnkirke.no og utsending av nyhetsbrev, utforming av høringsuttalelser og medie-utspill, gjennomføring av kampanjer og materiellutvikling, for eksempel i forbindelse med KNs fasteaksjon og Skaperverkets dag, nettverksbygging og utstrakt kontakt med andre samfunnsaktører.

Et eksempel på en stor breddemobilisering er menighetens fasteaksjoner 2009 og 2010, organisert av KN og knyttet til tema klima. Storparten av de 35000 underskriftene som ble samlet inn i Norge i forkant av COP 15, var fra menigheter i Dnk. Et eksempel på materiell er ressurskatalogen *Globale perspektiver i trosopplæringen*, utarbeidet av Den norske kirkes nord/sør-informasjon (KUI), KFUM-KFUK Global og KN i fellesskap, med mye stoff til temaene klima, miljø, forbruk og rettferd.

Også gjennom sin aktive deltakelse i organene til det internasjonale kirkefellesskapet har Dnk og SoB støttet arbeidet med miljøspørsmål. Dette gjelder både for arbeidet i Kirkenes Verdensråd, Det Lutherske Verdensforbund (LVF), Konferansen av Europeiske Kirker og European Christian Environmental Network. Eksempelvis har LVF, med støtte fra Dnk, tatt arbeid med klimaforandringer som en viktig sak, inn i sin nylig vedtatte strategiplan for 2012-2017.

Grønne menigheter

”Vår grønne menighet” er et handlingsark som ble utviklet av Dnk i samarbeid med Grønn Hverdag (tidligere Miljøheimevernet) allerede i slutten av 1990årene. Handlingsarket skal være et enkelt verktøy som gjør det mulig for en menighet å omsette det globale miljø- og rettferdsengasjementet til konkrete tiltak i sin menighet og sitt lokalsamfunn (for mer informasjon, se www.gronnkirke.no/index.cfm?id=238177).

Antallet grønne menigheter har økt fra 79 ved begynnelsen av 2009 til ca. 230 innen oktober 2011. Det arbeides nå videre med hvordan menigheter som er blitt grønne, kan følges opp på en god måte. Kirkerådet, KA og Norges Kirkevergelag har i 2011 startet samarbeidet om utdanning av egne kirkelige internkonsulenter i prostiene for miljøfyrtårnsertifisering av kirkelige fellelråd. Kurset skal etter planen arrangeres for første gang våren 2012.

Menneskets liv er felt inn i jordens liv. Dette er urfolksperspektivet i denne saken. I klimakrisens tidsalder skulle vi kanskje se at det er ved å bøye oss ydmykt mot jorda at vi strekker oss mest mot himmelen.

Tore Johnsen, leder av Samisk Kirkeråd på Kirkemøtet 2007

4. Evaluering fra prosjektets parter

SoB-prosjektets *Rapport for periode 2009- september 2011* oppsummerer det som er gjort i den aktuelle perioden, partenes evaluering av prosjektet og det en har oppnådd så langt. Denne rapporten gir dermed også et utgangspunkt for arbeidet med en revidert prosjektplan.

Prosjektets visjon er blant annet uttrykt på følgende måte:

Gjennom dette samarbeidet vil kirkene:

- være sentrale pådrivere for og bidragsyttere til bærekraftige samfunn lokalt, nasjonalt og globalt
- bidra til å sikre en forpliktende, rettferdig og ambisiøs internasjonal klimaavtale, og en bred kirkelig og folkelig oppslutning om dette
- demonstrere et bevisst forhold til miljø, forbruk og rettferd
- skape håp og fremtidstro med ord og handling

Innspill fra samarbeidspartene

I forbindelse med midtveisevalueringen sendte sekretariatet for prosjektet våren 2011 et brev til alle parter med ønske om innspill til midtveis -evaluering og fornyet fremdriftsplan. I tillegg sendte Kirkerådet et liknende brev til alle bispedømmerådene og gjennomførte en spørreundersøkelse blant menigheter i Dnk. I brevet ble partene utfordret til å svare på følgende spørsmål:

1. Hva har skjedd som en oppfølging av samarbeidsprosjektet Skaperverk og bærekraft i deres organisasjon?
2. Har bevissthets- og aktivitetsnivået rundt disse spørsmålene økt som følge av prosjektsamarbeidet? Har prosjektet ført til en merverdi for dere?
3. Hva er deres eget arbeid med relevans for samarbeidsprosjektet?
4. Hva ser dere som viktigste utfordringer og oppgaver i de kommende årene for samarbeidsprosjektet Skaperverk og bærekraft?

Nedenfor følger et sammendrag av tilbakemeldingene, med særlig vekt på Dnk:

Oppfølging

Alle parter melder at de gjennom prosjektsamarbeidet har vært aktive deltagere i mediedebatten. Alle partene har i fellesskap vært aktive i det kirkelige arbeidet rundt klimaforhandlingene og det regionale arbeidet for å sette fokus på klima. I tillegg har det vært samarbeid om nettverksmøter, materiell, nettsider, nyhetsbrev og Grønne menigheter. I tillegg har partene fulgt opp arbeidet med tiltak i egen organisasjon.

Prosjektets merverdi – økt bevissthets- og aktivitetsnivå

Flere parter oppgir offentlig synlighet og større politisk påvirkning som en klar merverdieffekt av prosjektet. Tettere samarbeid mellom partene både sentralt og regionalt har også vært en positiv effekt av SoB-prosjektet. NKR fremhever større lokaløkonomisk samarbeid. KN vektlegger betydningen av den teologiske og kirkelige forankringen, som legger grunnlag for involvering av det kirkelige topplederskap i påvirkningsarbeidet i Norge. KN sier ” Prosjektet har gitt en ny plattform for Kirkens Nødhjelps samtale med våre oppdragsgivere om forståelsen av kirkenes bidrag inn i den samfunnspolitiske samtale og påvirkning av beslutningstakere i politikk og næringsliv.”

Samisk Kirkeråd nevner flere konkrete tiltak som knytter urfolksspørsmål og spørsmål om miljø, klima og bærekraft sammen. Her nevnes undertegnelsen av Interfaith Climate Manifesto i Uppsala november 2008, samarbeid med Sametinget i Norge og Samiska rådet i Svenska kyrkan om forvaltning av åndelige verdier i dagens Sápmi, deltakelse på Parliament of the Worlds Religions konferanse om urfolk og klimaendringer, og samarbeid med Mellomkirkelig Råd om arbeid mot Statoils involvering i oljesandproduksjon i Canada.

Mellomkirkelig råd sier at prosjektet har bidratt til at klima- og miljøspørsmål har fått høyere prioritet i Mellomkirkelig råd, og en sterkere og bredere offentlig synliggjøring av det kirkelige miljøengasjementet, noe som bidra til å oppfylle Mellomkirkelig råds mandat.

Som nevnt ovenfor formidler Mellomkirkelig råd temaene i prosjektet i internasjonal kirkelig sammenheng og gjennom KUI. I tillegg bringer Mellomkirkelig råd og KUI internasjonale erfaringer innen klima og miljø til norsk sammenheng.

Kirkerådet understreker at man hele tiden har vært opptatt av å ivareta det helhetlige og omfattende perspektivet i prosjektet, som ligger i begrepet ”bærekraft”, og som

gjenspeiler seg i prosjektets visjon og omfattende målformulering. I tillegg er lokalmenighetenes og bispedømmenes erfaringer viktige for Kirkerådet.

Å være prosjekt-sekretariat - en krevende utfordring

Å etablere og drifte arbeidet med prosjektet har vært en krevende oppgave for sekretariatet. Forventningene har til dels vært sprikende, og både i prosjektsamarbeidet og for egen del har Kirkerådet måttet bruke tid på å avklare forståelsen av prosjektets hovedfokus og organiseringen av arbeidet. Dessuten har det til tider vært vanskelig å finne gode rutiner for å formulere felles uttalelser i offentligheten raskt nok. Det har også vist seg å være utfordrende på forhånd å planlagt et arbeidsfelt forholdsvis detaljert, mens feltet hele veien har vært i løpende utvikling. Det har vært viktig å være åpen for henvendelser og initiativ fra andre samfunnsaktører.

Dnk har bidratt med mye til prosjektet. Det meste av innholdet i nettsiden grønnkirke.no har vært utviklet under kirken.no/miljo. Også nettverket av regionale aktører har vokst rundt og er knyttet til bispedømmerådenes sekretariater. At man av økumeniske hensyn har forsøkt å tone ned Dnks rolle kan ha bidratt til noe usikkerhet lokalt og regionalt i Dnk.

Siden 2002 har Kirkerådet arbeidet for en finansiering av Dnks engasjement for miljø, forbruk og rettferd, særlig overfor Miljøverndepartementet og Kirkedepartementet. Ved siden av midler til det nasjonale arbeidet har midler til opprettelsen av regionale stillinger og driftsmidler vært sentralt. I perioden 2005 til 2007 mottok Dnk henholdsvis NOK 500 000, 500 000 og 1 000 000. Det var i 2007 at Dnk, på oppdrag av Miljøverndepartementet, deltok i markeringen av FNs Verdens miljøvern dag i Tromsø med en miljøgudstjeneste med økumenisk og internasjonalt preg. Gudstjenesten ble TV-overført, og mye arbeid, med blant annet materiell til alle menigheter, var bygget rundt denne begivenheten. Mye av de tildelte midler i denne perioden ble fordelt til aktiviteter i bispedømmene. I årene 2008 til 2010 ble det bevilget rundt NOK 100 000 pr. år til klimarelaterte prosjekter fra MDs program Klimaløftet. Også disse midlene ble i stor grad brukt til aktiviteter regionalt. I 2011 mottok Dnk, som også søkte på vegne av SoB, ingen støtte.

Til tross for mye arbeid med søknader har det ikke lyktes å få annet enn begrenset offentlig støtte. Kirkerådet har i flere år, blant annet også overfor regjeringen og Stortingets miljøkomité, påpekt behovet for støtte til institusjoner/organisasjoner som ikke er definert som miljøvernorganisasjoner, men som likevel prioriterer arbeid med miljøspørsmål. Prosjektkoordinatorstillingen og driftsmidler til satsingen har derfor de første tre årene blitt finansiert av Kirkerådets OVF-tildeling. KN, NKR og KR har imidlertid blitt enige om å dele på finansieringen av en ny 4-årig prosjektkoordinatorstilling fra 2012. KN vil bidra med NOK 250 000 årlig. NKR har med visse forbehold vedtatt å bidra med maksimalt NOK 60 000 pr. år. Når det gjelder Dnks bidrag, se nedenfor under 7. Økonomiske og administrative konsekvenser.

Erfaringer i bispedømmene

Bispedømmenes svar tyder ikke på at SoB har ført til et løft for arbeidet i bispedømmene.

De fleste registrerer at "miljø- og klimasaken" går i motbakke og har fått stor konkurranse om oppmerksomhet av mange andre viktige tema i kirken, som bl.a. gudstjeneste- og demokratireform. Likevel er feltet etablert hos de fleste med saksansvarlig på bispedømmekontoret og egen ressursgruppe. Nesten alle bispedømmer skriver at det er helt avgjørende for arbeidet i fremtiden, at det forankres solid i alle kirkens kjerneoppgaver, reformprosesser og planarbeid, samt at det tydelig prioriteres og flagges av ledelsen.

Bruk av konseptet "grønne menigheter" har vært i gang før samarbeidsprosjektet ble lansert, og er i dag blitt et sentralt element i de fleste bispedømmene, selv om det er tydelig store lokale forskjeller i bevissthets- og aktivitetsnivå rundt dette.

Flere bispedømmer peker på at det store nettverket av ansatte og frivillige i Dnk byr på store utfordringer når det gjelder kontinuerlig å arbeide med informasjon og kommunikasjon.

Flere bispedømmer understreker dessuten at det er viktig at kirken fortsetter å engasjere seg aktivt i de store politiske og globale spørsmålene, som for eksempel å være pådriver for en forpliktende, rettferdig og ambisiøs internasjonal klimaavtale. Her har særlig samarbeidet med KN om regionale klimaseminarer blitt opplevd som positivt.

Det var store forhåpninger regionalt til at samarbeidet rundt SoB ville føre til en sikring og økning av den økonomiske støtten for kirkens miljøarbeid, også lokalt og regionalt. Istedenfor er denne støtten blitt nesten helt borte, noe som oppleves som demotiverende.

Spørreundersøkelsen blant menighetene i Dnk

For første gang gjennomførte Kirkerådet våren 2011 en enkel spørreundersøkelse vedrørende menighetens kjennskap, bevissthet og aktiviteter rundt miljø og SoB blant sine menigheter. Spørreundersøkelsen bekrefter i stor grad bispedømmenes svar. Det foreligger en oppsummering av denne spørreundersøkelsen. Framstillingen nedenfor oppsummerer svarene.

230 av 700 epost-mottakere svarte på undersøkelsen. Blant disse er det en veldig tydelig forskjell på både kjennskap, bevissthet og aktiviteter mellom menigheter som har en diakon eller diakonimedarbeider, og de som ikke har det.

Omtrent en tredjedel av alle menigheter som svarer, er "grønne menigheter". Her er det store forskjeller mellom bispedømmene. Omtrent 60 % kjenner til nettsiden www.gromnkirke.no.

Det er tydelig at integreringen av temaet i gudstjenestefeiringen er stor. Over halvparten av menighetene feirer Skaperverkets dag. Noen bispedømmer utmerker seg positivt, som Hamar, Tunsberg og Sør-Hålogaland med verdier mellom 70 % og 80 %. Over to tredeler av menighetene oppgir at de feirer regelmessig friluftsgudstjenester, og et stort flertall (over 80 %) har integrert temaet som del av menighetenes forbønn.

Litt over halvparten har en diakoniplan hvor temaet er integrert. Samarbeid med KN om fasteaksjonen er vanlig og en viktig del av arbeidet hos de aller fleste. Derimot er samarbeid med andre menigheter, bispedømmene, lokale lag og foreninger, og lokale beslutningstakere ikke spesielt sterkt utviklet.

Mangel på arbeidsressurser og nedprioritering i konkurranse med andre oppgaver er de viktigste hindringsfaktorer, og det meldes at arbeidet med alle store reformer tar mye av oppmerksomheten. Det er viktig at noen i menigheten "tar tak" i saken. Det er et ønske om at bispedømmene/ Kirkerådet gir hjelp, støtte og påtrykk.

Gjennomslag i Dnks øvrige arbeidsområder

Allerede i årene før etableringen av SoB hadde man i Kirkerådet et bevisst fokus på å integrere perspektivene fra feltet miljø, forbruk og rettferd i alt arbeid i regi av Dnk, ikke minst i alle pågående plan- og reformprosesser. De er tydelig tilstedet i Dnks visjonsdokument og kommunikasjonsplattform. Samtidig er det av stor betydning at diakonibegrepet ble nyformulert i forbindelse med at Kirkemøtet 2007 vedtok ny plan for diakoni. Nå defineres diakoni som "en tjenende kirke som viser omsorg gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, kamp for rettferdighet og vern om skaperverket". Gjennom vektleggingen av diakonien i ny plan for trosopplæring er anliggendet også ivaretatt her. En god del av prosjektene i forsøksperioden hadde et bevisst fokus på elementer fra miljø og bærekraft. Også ved arbeidet med gudstjenestereformen har man bevisst tatt med perspektivene fra SoB, både i innledningen til Gudstjenestepermen, i tekstene til arbeid med forbønnen, i den nye tekstboken og veiledningen til gudstjenesteordningen. Her er spesielt feiringen av Skaperverkets dag nevnt flere steder, og det er opprettet egen tekststrekke for Skaperverket. I arbeidet med utviklingen av ny salmebok er skaperverket et hovedtema blant de mange tusen salmene som er kommet inn i forbindelse med dette arbeidet.

At perspektivene fra forbruk, rettferd og SoB så tydelig er tilstede på alle disse områdene, er på sikt kanskje det mest avgjørende for å befeste en forståelse av at vern av skaperverket er en sentral og integrert del av kirkens liv og vårt forvalteransvar.

Måloppnåelse

Alle tilbakemeldinger fra de samarbeidende parter bidrar til et mangfoldig bilde av arbeidet med SoB. Hvordan forholder dette seg til den opprinnelige visjonen? Det er vanskelig å måle i hvilken grad man har oppnådd målene. Som nevnt ovenfor har arbeidet ikke minst vært preget av å være i en pågående prosess der utfordringene endres underveis. En viktig faktor i spørsmålet om måloppnåelse gjelder også økonomiske ressurser. Prosjektets store ambisjon har ikke vært i samsvar med ressursene som har vært knappe. Siden det ikke har vært mulig å framskaffe annet enn svært begrenset eksternt finansiering, har heller ikke arbeidet kunnet bli så omfattende som en hadde håpet. Ikke minst har det vært en vesentlig mangel at en ikke har hatt flere midler til å fordele til det regionale nivå.

Som en oppsummering av evalueringen kan følgende "dobbelt" påpekes: Glede over mange gode tiltak med synlighet og gjennomslagskraft, og samtidig grunn til uro og

skuffelse over voksende motstand og større likegyldighet blant folk flest og ulike aktører. Det er likevel grunn til å holde fast på at det har skjedd mye positivt: SoB har uten tvil bidratt til å holde bevissthetsnivået oppe rundt alvoret og viktigheten av klima-, miljø- og rettferdsutfordringene, både i kirkesamfunnene og i samfunnet for øvrig.

Politikere må stilles til ansvar. Men det samme må vi - som medborgere og som kristne. Det er flom i Asia og tørke i Afrika nå. Vi må gjøre noe.

Philip Koimet fra Changemaker i Kenya på konferansen Tro til forandring november 2011

5. Endringer i kirke og samfunn fra 2007 til 2012

For å se sammenhengen mellom målsettingen fra SoB fra 2007, 2008 og måloppnåelsen i siste del av 2011, må man ta i betraktning at det har skjedd store endringer i samfunnets bevissthet rundt disse problemområdene i samme tidsrom.

I 2007 var oppmerksomheten på alvoret i klimakrisen svært høy i store deler av befolkningen, både i Norge og internasjonalt. Tildeling av Nobelprisen til Al Gore og FNs klimapanel dette året understreker dette. Dette preger også Kirkemøtets behandling og vedtak i saken *Truet liv. Troens svar*, selv om denne bevisstheten, som nevnt ovenfor, ikke var ny for kirken.

Selv om ingenting tyder på at krisene er mindre alvorlige i dag, er oppmerksomheten i befolkningen rundt dette generelt blitt mye mindre. Det er relevant å spørre om denne trenden også gjelder i kirken og om aktører i miljøbevegelsen som nå etterlyser mer tydelighet fra kirken, har rett i sin analyse.¹

Mer ekstremvær

Høsten 2011 meldes det om 7 millioner mennesker som er berørt av flom i Pakistan, og 13 millioner mennesker som er berørt av tørkekatastrofen ved Afrikas Horn. Menneskeskapte klimaendringer har allerede bidratt til mer ekstremvær, og det er så godt som sikkert at vi vil oppleve flere og mer langvarige hetebølger i tiårene som kommer, mer ekstremnedbør, og tropiske orkaner kan bli kraftigere. Dette er blant konklusjonene i en omfattende spesialrapport om klimaendringer og ekstremvær fra FNs klimapanel, som legges fram senere i november 2011².

Rekordhøye klimagassutslipp

Det internasjonale energibyrået (IEA) har anslått at de globale klimagassutslippene i 2010 var de høyeste noensinne. Utslippene gikk ned fra 2008 til 2009 pga økonomisk nedgang, men økningen fra 2009 til 2010 var den største i historien og utslippene endte derfor på et rekordhøyt nivå. (Se <http://www.reuters.com/article/2011/05/30/us-iea-co-idUSTRE74T4K220110530>)

¹ JFr. Leserinnlegg "En taus kirke" av FiV-leder Arild Hermstad i Verdidebatt.no 11.10.2011.

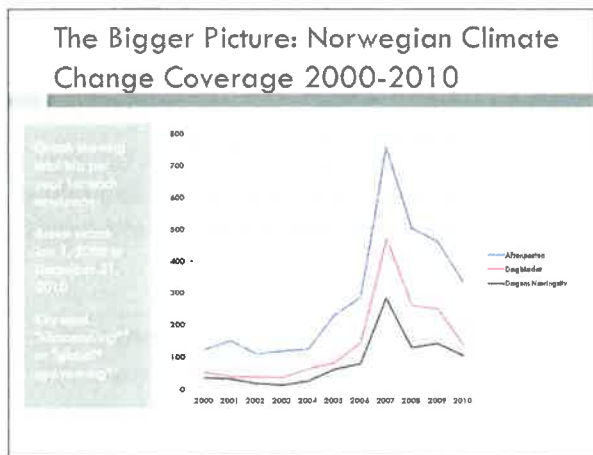
² Se <http://www.nationen.no/2011/11/06/nyheter/klima/klimaendring/ekstremvar/klimapanel/7032129/>

Også i Norge økte utslippene fra 2009 til 2010 (se <http://ssb.no/klimagassn/>) Statsbudsjettet for 2012 inneholder nye prognoser for utviklingen framover, og disse viser at det fortsatt ligger an til en videre økning i utslippene fram til 2020 hvis det ikke innføres nye tiltak.

Hvis alle land gjennomfører de målene de satte i forbindelse med København-toppmøtet, vil de globale utslippene vokse mindre enn forventet, men de vil fortsatt vokse kraftig fram til 2020. Det er stor avstand til nødvendige utslippskutt for å nå togradersmålet - med dagens utslippsløfter ligger verdenssamfunnet an til en oppvarming på ca 3,2 grader ifølge et europeisk forskerteam (se <http://www.climateactiontracker.org/>).

Media mindre opptatt av klima og miljø

At oppmerksomheten rundt klima er blitt betydelig mindre de siste årene ble også tydelig på et seminar om medias presentasjon av klimautfordringer i regi av Cicero, senter for klimaforskning, i februar 2011.

Her la forskere fra Bedriftsøkonomisk Institutt, BI, i Oslo frem en analyse av oppslag i forskjellige medier i Norge det siste tiåret.

Omtale av klimarelaterte saker økte sterkt etter 2004, og nådde en topp i 2007 (Al Gore, FNs klimapanel), for så å synke igjen. En liten topp kom i

forbindelse med klimatoppmøtet i København 2009, men så sank oppmerksomheten tilbake til nivået fra begynnelsen av 2000tallet. Tilsvarende tendens gjaldt for en britisk undersøkelse som ble gjort i samme tidsrom.

Analyse av miljøbølgene i Norge

Dagens Næringslivs bilag D2 foretar 7. januar 2011 i artikkelen "En behagelig sannhet" en omfattende analyse av miljøengasjementet og "miljøbølgene" i Norge siden 1980-årene. Samfunnsforsker Ottar Hellevik, som leder verdiundersøkelsen Norsk Monitor, blir sitert innledningsvis: "Det som overrasker oss mest, er at nordmenns miljøbekymring har avtatt så brått fra toppen i 2007. Nordmenns frykt for drivhuseffekt og klimaendringer er gått ned, den er nå faktisk nesten like lav som i årene før Al Gore og FNs klimapanel løftet klimakrisen øverst på agendaen".

Dette til tross for at 2010 ble målt som det varmeste året i nyere historie, at isdekket i Arktis har smeltet faretruende mye og det var store skogbranner i Russland og flom i Pakistan.

Artikkelen i Dagens Næringsliv drøfter dessuten begrepet "bærekraft", som også er helt sentralt i samarbeidsprosjektet og i Dnks arbeid med miljø, forbruk og rettferd. Begrepet ble opprinnelig lansert 1987 av Brundtland-rapporten *Vår felles framtid*. Tidligere miljøvernminister 1990-1997, Thorbjørn Berntsen sier:

"Brundtlandrapporten satte to store spørsmål på vår dagsorden. Det første var forbruksmønsteret vårt, det andre energibruken. Det var et voldsomt trøkk på de tingene den gang". –Og i dag? Berntsen: "Vel, nå sitter vi jo med fasiten: I et kvart århundre har vi gjort det stikk motsatte av hva som ble sagt".

Artikkelen konkretiserer forbruksveksten for klær, møbler, flyreiser, bilbruk og hyttebygging. Forskningsleder Hege Westskog ved Cicero sier at klimaproblemet i Norge skyldes at nordmenn tjener for mye, og at forbruket stadig vokser. Hun sier at utvikling av ny klimavennlig teknologi ikke makter å kompensere økte utslipp fra forbruksveksten. Artikkelen konkluderer med at klimaengasjementet i Norges befolkning stuper, og at den andre norske klimabølgen er død.

I følge tall fra Carbon Footprint of Nations³ og FNs Global Environmental Outlook må ressursforbruket i industrialiserte land ned til en tiendedel av dagens for å frigjøre ressurser til u-landenes behov. Norges totale utslipp fra produksjon og forbruk er beregnet til 14 tonn pr. person – omtrent 14 ganger mer enn nivået menneskeheten må ned til for å begrense global oppvarming til to grader. De siste 20 år har nordmenns privatforbruk vokst med 70 prosent. Forskere ved NTNU har beregnet at en dobling gir 80 prosent vekst i CO₂-utslipp.

Norsk oljeutvinning, klimautfordringer og forventninger til COP 17

Selv om mange i miljøbevegelsen i mars 2011 feiret at det ikke ble åpnet for konsekvensutredning av Lofoten og Vesterålen, åpnet regjeringen i mars 2011, i forbindelse med årets konsesjonsrunde, store områder i nord for økt leteaktivitet etter olje med målsetting om en rask utbygging av drivverdige funn.

Når det høsten 2011 ble meldt store nye oljefunn i Nordsjøen, var det få i debatten som fulgte, som pekte på konsekvenser og sammenhenger med klimaproblemene som verden står overfor.

På FNs klimatoppmøte i Durban/ Sør-Afrika, som starter i slutten av november 2011, står bl.a. arbeidet med finansieringen av klimatiltak og en videreføring/ oppfølging av Kyoto-protokollen sentralt på dagsordenen. Det er dessverre helt åpent om man vil komme videre i noen av disse spørsmål.

Bærekraftig utvikling krever fortsatt fokus på sammenhenger

Det er dessverre ingen ting som tyder på verken klimakrise, trusler mot mange viktige biotoper og tap av biologisk mangfold er avtagende. Heller tvert i mot. Det eksisterer i tillegg en rekke andre store utfordringer og problemområder som det må jobbes med intenst i årene fremover. Forskere fremhever en rekke kritiske grenser ("planetary

³ <http://carbonfootprintofnations.com/index.php>

boundaries”)⁴ som må respekteres for å unngå katastrofer. Her nevnes det ved siden av klimaendringer, et skadet ozonlag, arealbruksendringer, tilgang til ferskvann, tap av biomangfold, havforsuring, overgjødning, aerosoler/ luftforurensing, og kjemisk forurensing.

I tillegg kommer menneskerelaterte problemer som befolkningsvekst, tilgang til mat, flukt fra land til by, væpnede konflikter og flukt/ migrasjon.

Dessverre påvirker og forsterker de fleste av disse problemene hverandre. Dessuten kan det se ut som at man i søken etter løsninger for å tilfredsstille grunnleggende menneskelige behov eller bøter på miljøproblemer på et område, også vurderer tiltak som kan ha store usikkerhetsmomenter i seg, og som kan få alvorlige konsekvenser på andre områder ved feil/ ulykker. Ikke sjelden er disse knyttet til nye teknologiske fremskritt (for eksempel bio- og genteknologi, geo-engineering, biodrivstoff, karbonfangst og -lagring, m.m.).

Dette gjør det maktpåliggende at samfunnet evner å legge helhetsperspektivet som ligger i begrepet bærekraftig utvikling, til grunn for samfunnsutviklingen.

På vei mot Rio+20

I juni 2012 skal FN avholde et nytt toppmøte om bærekraftig utvikling i Rio de Janeiro i Brasil – 20 år etter den såkalte Earth Summit eller Rio Summit i 1992. Den gang resulterte møtet i dokumenter som Rio-deklarasjonen om miljø og utvikling, Konvensjon om biologisk mangfold og Rammekonvensjon om klimaforandring. Den siste har senere ledet frem til det vi kjenner som Kyoto-protokollen. Det var også her begrepet ”sustainability” ble lagt til grunn for Agenda 21, en handlingsplan for det 21. århundre.

Som en oppfølging av Rio-møtet i 1992 etablerte mange norske medlemsorganisasjoner i 1993 ForUM (Forum for utvikling og miljø), deriblant Mellomkirkelig Råd og KN. Begge er fortsatt aktive i dette nettverket. ForUM betegner seg i dag som ”miljø-utviklings- og fredsorganisasjonenes politiske tankesmie, som søker innflytelse gjennom koordinert påvirkningsarbeid”⁵.

Forum for utvikling og miljø leverte i oktober 2011 et innspill/ posisjonspapir til det planlagte FN-konferansen om bærekraftig utvikling 3.-5. juni 2012 til Utenriksdepartementet. Både Kirkerådet og KN har deltatt i denne prosessen og støtter posisjonen. Her erkjenner man at verdens regjeringer, institusjoner og beslutningstakere ikke har maktet å løse menneskehetens viktigste kriser, og at den rådende økonomien og politikken er hovedårsaken til sosial og økologisk ubalanse.

ForUM er derfor glad for at Rio+20 i stor grad vil fokusere på utviklingen av en grønn og bærekraftig økonomi: En økonomi som vektlegger livskvalitet i sterkere grad, er kritisk til fortsatt vekst i forbruket og en ensidig tro på teknologi og effektivitet som løsning på alle problemer. Målet er en økonomi for tilstrekkelighet (economy of sufficiency) for

---

⁴ Se www.stockholmresilience.org

⁵ Se www.forumfor.no

alle. Når det gjelder de store temaområdene er det meste sagt allerede på konferansen i Rio i 1992. Innsiktene er ikke nye, men problemene og krisene er mer akutte og krever at verdenssamfunnet faktisk implementerer det som allerede er uttalt.

Oppfølgingen av Rio+20 - prosessen, både gjennom Kirkerådet, Mellomkirkelig råd og KN vil kunne være en del av det videre arbeid med SoB. Også de internasjonale kirkelige organer, som LVF, har dette på sin agenda.

Først når noen klarer å beskrive et miljøvennlig samfunn som vi gleder oss til å leve i, kommer ting til å skje og da kan det skje fort.

Meteorolog Siri Kalvig siterer Jon Bing på Kirkemøtet 2007

6. utfordringer fremover og veivalg for prosjektet

Gjennom evalueringsarbeidet og tilbakemeldinger som er beskrevet ovenfor, erkjenner partene at man gjennom prosjektets arbeid har fått til fremgang på noen områder, mens det står igjen mye på andre, sett i forhold til utfordringenes størrelse og eget ambisjonsnivå. Styringsgruppen sier i sin evaluering at den vil holde fast ved prosjektets omfattende målsetting, men erkjenner samtidig å måtte spisse det konkrete samarbeidet. Hovedtema for samarbeidstiltakene skal være klimarettferdighet og mobilisering med vektlegging av Norges internasjonale forpliktelser uavhengig av klimaavtale. Her er målsettingen å

- styrke nettverksarbeidet
- styrke det teologiske arbeidet på miljø og klimaområdet
- styrke det felles media - og politisk påvirkningsarbeidet

Bærekraft er mer enn klimarettferdighet

Det ligger en spenning i prosjektets omfattende målsetting som finnes i bærekraft-begrepet, holdt sammen med den valgte spissing av samarbeidet fremover: Den omfattende planen som prosjektet hittil har tatt utgangspunkt i, vil bli redusert til områder og tiltak for felles innsats og fokus.

Dette gjør det nødvendig at andre aspekter og områder i bærekraft-arbeidet ivaretas av de enkelte partene, som for eksempel Dnk, og synliggjøres i deres egne arbeidsplaner og rapporteres utenfor prosjektet.

Oppsummerende kan en si at SoB-prosjektets midtveis-evaluering har synliggjort behovet for og ført til et klart skille mellom prosjektets felles tiltak og partenes egen satsing på miljø og bærekraft. Videreføring av det økumeniske prosjektet innebærer på den ene siden en spissing og en viss deling av kostnadene. Ved tiltak i egen regi blir på den andre siden Dnks profil, engasjement og handlingsrom tydeligere, også blant annet når det gjelder uttalelser i aktuelle miljøpolitiske spørsmål.

Bredere perspektiver

Hva må vektlegges for å ivareta Dnks visjon om en bærekraft-reform for hele kirkens virksomhet? Hvilke temaer skal det arbeides med? Hvordan kan perspektiver fra klima, miljø, forbruk og rettferd integreres i pågående prosesser i Dnk? Hvordan kan det skapes engasjement og begeistring?

En bevisstgjøring rundt dette vil kunne tydeliggjøre hva de enkelte aktører i Dnk kan gjøre i sine sammenhenger, både sentralt, regionalt og lokalt.

Bispemøtet, og hver enkelt biskop har en viktig rolle med kontinuerlig å fronte kirkens ansvar og engasjement både i det offentlige rom og overfor medarbeidere og menigheter.

Mellomkirkelig råd utfordres til å intensivere sitt arbeid med å formidle Dnks engasjement og erfaringer i internasjonal kirkelig sammenheng, og samtidig bringe internasjonale erfaringer innen klima og miljø til norsk sammenheng. Med utgangspunkt i klimaendringenes globale karakter vil det være naturlig at Mellomkirkelig råd er sentral i prosjektsamarbeidet om klimarettferdighet. En viktig sak i prosjektsamarbeidet vil være oppfølgingen av regjeringens klimamelding som sannsynligvis vil foreligge våren 2012.

Det vil være naturlig at Samisk kirkeråd følger opp sitt engasjement i disse spørsmålene særlig på områder som berører urfolk, slik det kommer til uttrykk gjennom SKRs engasjement mot Statoils engasjement i tjæresandutvinningen i Canada. Den tydelige miljø- og klimaprofilen på de planlagte Samiske kirkedager 2013 med hovedtema "Hellig jord. Hellig ord" viser at man ønsker å se arrangementet i sammenheng med bærekraftreformen.

Dnk har en stor organisasjon med mange ansatte, eiendommer, bygninger og ressurser. Kirkerådet bør derfor etablere et tett samarbeid med OVF om de etiske aspektene som gjelder miljø ved forvaltning av finanskapital, prestegårder, landbruks- og skogbrukseiendommer.

Å etablere et samarbeid med kirkelige utdanningsinstitusjoner som sørger for at temafeltet blir en integrert del i kirkelige utdanningsløp, er en annen utfordring for Kirkerådet som sentral aktør. Det samme er et overordnet ansvar for å sikre en løpende oppdatering på mange fagfelt og fagutvikling som kan komme hele kirken til gode.

At perspektivene fra temaområdet Skaperverk og bærekraft, som vist ovenfor, er synlig i alle sentrale dokumenter og reformer i Dnk i de senere årene, åpner for store muligheter til oppfølging, konkretisering og samarbeid på tvers av tradisjonelle sektorer. Dette er aktuelt for utviklingen av gode tiltak i lokal trosopplæring og bør være sentralt i arbeidet med lokale diakoniplaner. At gudstjenestereformen har et tydelig fokus på vern av skaperverket, bl.a. gjennom egne teksttrekker for skaperverket og for rettferdighet og fred gir store muligheter for å løfte temaområdet tydelig fram i gudstjeneste og forkynnelse.

Gjennom dette vil Dnk også fremover kunne legge vekt på å formulere og formidle sine særegne bidrag i dette arbeidet: Formidling av håpsperspektivet og ikke-materielle

verdier som nåde, tillit, hvile, stillhet, tilhørighet, fellesskap, glede, m.m., og et språk som taler til hjertene.

Kommunikasjon, informasjon, opplæring

Det er avgjørende at et økende antall av kirkens ansatte, frivillige medarbeidere og øvrige medlemmer kan få kunnskap og handlingsalternativer slik at de kan identifisere seg med og la seg inspirere av kirkens engasjement i disse spørsmålene.

Kirkemøtet 2008 vedtok at kirkens misjons- og ungdomsorganisasjoner, utdanningsinstitusjoner og andre samfunnsaktører skulle inviteres med i et bredt samarbeid om prosjektets hovedmål. Dette er påbegynt, men har potensial for videreutvikling. Dessuten er god utadrettet informasjon om kirkens engasjement nødvendig.

Nettverksbygging og tilrettelegging for lokal aktivitet

For Kirkerådets del vil samarbeid med bispedømmene om tilrettelegging for lokal aktivitet og engasjement i menighetene fortsatt være et hovedfokus. Her vil det planlagte samarbeid mellom Kirkerådet, KA og Norges Kirkevergelag om miljøfyrtårnsertifisering av kirkelige fellelråd og grønne menigheter være et hovedanliggende. Dette gir bedre muligheter for å samarbeide om bl.a. ”grønn” kirkegårdsdrift og energiøkonomisering av kirkebyggene.

Viktige temaområder

I arbeidet fram mot den kommende FN-konferansen om bærekraftig utvikling Rio+20 nevnes sentrale temaområder for arbeidet, bl. a. rettferdig fordeling, grønn økonomi og grønn finanssektor, energibruk (inkl. klima) og landbruk og matsikkerhet. På flere av områdene har Dnk vært aktiv i mange år, andre er nye. Det vil også være viktig å engasjere seg i spørsmål om grønn økonomi og bærekraftig matproduksjon. Til dette vil videreutvikling av samarbeidet med norske miljøorganisasjoner og andre samfunnsaktører være viktig.

For å gi arbeidet fremover nødvendig styrke, kreves det at kirkens beslutningstakere engasjerer seg i satsingen. Engasjementet kan ikke bare bæres av ildsjelene.

7. Økonomiske/administrative konsekvenser

En iverksetting og videreutvikling av det arbeidet som er beskrevet ovenfor, forutsetter at det felles SoB-prosjektet ivaretas av en egen prosjektkoordinator. Lønn med driftsmidler til dette vil binde opp midler fra OVF med en årlig ramme på vel NOK 500 000 for Kirkerådets del.

Når det gjelder Kirkerådets egen satsing blir denne ivaretatt ved en fast seniorrådgiverstilling som lønnes over Kirkerådets driftsbudsjett. Driftsmidler til denne stillingen, NOK 100 000, inkluderer midler til kurs og regionale samlinger. Også disse driftsmidlene må tas av OVF-tildelingen.

Skaperverk og bærekraft

- et felles kirkelig tiår for endring i kirke og samfunn

Rapport for perioden januar 2009 – september 2011

Innledning

”Skaperverk og bærekraft: Et felles kirkelig tiår for endring i kirke og samfunn” er et økumenisk samarbeidsprosjekt som drives av Kirkens Nødhjelp (KN), Norges Kristne Råd (NKR) og Den norske kirke (Dnk) i fellesskap, og rapporteres til deres styrende organer gjennom sine respektive årsmeldinger. Det var Kirkemøtet i Dnk som i 2008 tok initiativ til prosjektet.

Dette kirkemøtet vedtok blant annet at Kirkemøtet 2011 skulle få seg forelagt et forslag til revidert prosjektplan. På grunn av at Kirkemøtet etter den tid er flyttet fra høsten til våren, ble behandlingen utsatt til 2012. Det har dessuten pågått en prosess som har ført til en avklaring av forståelsen av prosjektets styringsstruktur og avgrensing. Konsekvensen av denne avklaringen er at denne rapporten for prosjektet i tiden januar 2009 - september 2011 primært er utarbeidet for prosjektets styringsgruppe der de samarbeidende partene er representert. Rapporten er laget for å gi grunnlag for den reviderte prosjektplanen som prosjektets styringsgruppe skal vedta, og som Kirkemøtet vil få seg forelagt til orientering. Rapporten vil samtidig også gi grunnlag for Kirkerådets arbeid med den reviderte prosjektplanen som er avgrenset til Dnk, og som vil bli behandlet på Kirkemøtet 2012. Styringsgruppas økumeniske prosjektplan vil inngå som premiss for Dnks egen plan.

Denne rapporten bærer til en viss grad preg av at skillet mellom partenes eget arbeid med miljøspørsmål og det felles samarbeidsprosjektet ikke har vært tenkt like tydelig i tidligere faser av prosjektet.

Prosjektets bakgrunn

Oppdraget fra Kirkemøtet 2007

Dnks arbeid med miljø, forbruk og rettferd har en lang historie, og fra 1989 har miljøspørsmål blitt behandlet på Kirkemøtet en rekke ganger.

Når Kirkemøtet i 2007 behandlet sak KM 4/07 *Truet liv - troens svar. Kirkens vitnesbyrd i lys av klimaendringer og arbeid med miljø, forbruk og rettferd* hadde saken et dobbelt fokus: Den skulle evaluere Den norske kirkes arbeid med miljø, forbruk og rettferd siden Kirkemøtet i 1996. Den skulle også ta opp veien videre på

feltet på bakgrunn av de aktuelle klimautfordringene som i 2007 sto høyt på samfunnets dagsorden.

I første punkt i vedtaket fra KM 2007 oppfordrer Kirkemøtet de sentralkirkelige råd og bispedømmerådene til følgende:

Umiddelbart å iverksette en bærekraftreform frem mot reformasjonsjubileet i 2017 som berører all kirkelig virksomhet. Kirkemøtet innser at dyptgripende endringer må gjennomføres. En må omprioritere ressurser og ved større samarbeidsprosjekter søke om statlige midler. Kirkemøtet ber Kirkerådet legge fram en milepælplan med årlige mål på KM 2008 og at bærekraftreformen innarbeides i strategiplanen for Den norske kirke.

Oppfølging av Kirkemøtet 2007

Kirkerådet inviterte NKR og KN til å være sentrale samarbeidspartnere i et samarbeidsprosjekt rundt klimaendringer, miljø, forbruk og rettferd. Begge organisasjonene svarte positivt på invitasjonen og har siden deltatt aktivt i arbeidet.

Allerede sommeren 2008 utlyste Kirkerådet en stilling som prosjektkoordinator for et fireårig samarbeidsprosjekt. Stillingen ble finansiert av OVF-midler, men Kirkerådet forutsatte og arbeidet, blant annet ved søknader til Miljøverndepartementet, for en fremtidig offentlig finansiering av stillingen. Prosjektkoordinatoren tiltrådte høsten 2008.

Kirkemøtet 2008 behandlet sak KM 5/08 *Bærekraft og skaperverk. Økumenisk prosjekt for endring av kirke og samfunn 2007-2017*. Saksorienteringen var utarbeidet i et økumenisk samarbeid mellom Dnk/ Kirkerådet, NKR og KN og inneholdt forslag til en omfattende prosjektbeskrivelse med bl.a. grunnlagstenkning om teologi og kirkens oppdrag, prosjektets profil, prosjektets identitetsgrunnlag med visjon og sentrale kompetanse- og relasjonsverdier, samt prosjektets overordnede mål som var å ”tydelig og synlig bidra til den samfunnsendringen Norge og andre nasjoner må gjennomgå for å møte utfordringene knyttet til klimaendringer, miljø, forbruk og rettferd”.

Kirkemøtet la altså opp til både en indrekirkelig reform og et økumenisk samarbeidsprosjekt om klima og miljø med sterk vekt på det overordnede samfunnsansvaret.

På bakgrunnen av dette var følgende målstruktur beskrevet i sakspapiret:

A) *Er en sentral pådriver og bidragsyter til bærekraftige samfunn, lokalt, nasjonalt og globalt*

Stikkord: Åpner og skaper handlingsrom i nærmiljøet; Pådriver for utvikling av alternativ bærekraftig teknologi og kunnskap; Pådriver for å sikre ny ambisiøs klimaavtale; Pådriver for ressurs-overføringer fra rike til fattige land.

1. Kirken er tydelig og synlig i klimaspørsmål og vern av biologisk mangfold og påvirker politiske beslutningsprosesser

2. Kirken er tydelig og synlig i samfunnsutvikling, bærekraftig forbruk og utvikling av en bærekraftig økonomi og påvirker politiske beslutningsprosesser
  3. Kirken er tydelig og synlig i spørsmål om rettferdig fordeling og bekjempelse av fattigdom og påvirker politiske beslutningsprosesser
- B) *Styrker tverrkirkelige nettverk for bærekraft og samler kirken bak felles mål*
 Stikkord: Kirkelige fanebærere; kirkens ledere tar ansvar; Integrere bærekraft i forkynnelse/gudstjeneste; Sørge for grønne menigheter; Samarbeide internasjonalt med kirker og kirkelige organisasjoner om felles handlinger for bærekraft, skaperverket og global rettferd lokalt, nasjonalt og globalt.
4. Kirkesamfunnene har informerte, inspirerte og samfunnsengasjerte menigheter som utvikler stadig lærende og tjenende fellesskap
  5. Det feires gudstjenester med fokus på miljø og rettferd og vekt på kirkens livsfremmende spiritualitet
- C) *Skaper fremtidstro med effektiv kommunikasjon, med ord og handling*
 Stikkord: Bidra til å sikre dynamikk individ - system; Kurse ansatte i strategi og virkemidler for å drive effektiv bærekraft-arbeid; Skape mot/tro på at det nytter å involvere seg; Løfte fram mennesker og organisasjoner i fattige land som endrer kirke og samfunn i møte med klimaendringene.
6. Det utvikles gode nettverk, samarbeid og kommunikasjon mellom kirkene og med andre samfunnsaktører
  7. Det utvikles en kontinuerlig evaluering og forbedring av bærekraft-prosjektet
- D) *Tilbyr et godt integrert perspektiv for utvikling og bærekraft*
 Stikkord: Bevisstgjør oss som forvaltere av skaperverket; Bevisstgjør oss på at bærekraft er nestekjærlighet og solidaritet i praksis (globalt perspektiv). Styrker fattige lands og menneskers kapasitet til klimatilpasning og fattigdomsbekjempelse.
8. Det føres økumenisk dialog om vern av skaperverket og bærekraftig utvikling

Et enstemmig Kirkemøtet 2008 vedtok følgende:

Truet liv - troens svar: Et økumenisk tiår for skaperverk og bærekraft

I skaperverket møter mennesket Guds kall: Ta vare på jorden og alle dens rikdommer. Jordens liv er truet av menneskers ansvarsløse framferd. Troens svar er å mobilisere til bærekraftig forvaltning og vern om skaperverket.

1. Den vedtatte bærekraftireformen realiseres som et økumenisk samarbeidsprosjekt mellom Norges Kristne råd, Kirkens Nødhjelp og Den norske kirke.

2. I og gjennom et økumenisk fellesskap vil Den norske kirke:
  - være en sentral pådriver for og bidragsyter til bærekraftige samfunn lokalt, nasjonalt og globalt
  - bidra til å sikre en internasjonal, forpliktende, rettferdig og ambisiøs klimaavtale, og en bred kirkelig og folkelig oppslutning om dette
  - demonstrere et bevisst forhold til miljø, forbruk og rettferd
  - skape håp og fremtidstro med ord og handling
3. Kirkemøtet forutsetter at prosjektet preger det kirkelige arbeidet, særlig de ulike planer og reformer.
4. Kirkemøtet vil at kirkens misjons- og ungdomsorganisasjoner, utdanningsinstitusjoner og andre samfunnsaktører, slik som næringsliv, forskningsmiljøer og organisasjoner, inviteres med i et bredt samarbeid om prosjektets hovedmål. Kirkemøtet håper på et utvidet og positivt samarbeid med myndighetene rundt dette arbeidet.
5. Kirkemøtet ber Kirkerådet arbeide for å sikre nødvendige ressurser for gjennomføring av prosjektet.
6. Kirkemøtet ber om at fremdriften av prosjektet rapporteres til Kirkemøtet gjennom Kirkerådets årsmeldinger. Kirkemøtet 2011 får seg forelagt et forslag til revidert prosjektplan.

Det økumeniske samarbeidsprosjektet

Etablering av styringsgruppe og felles arbeidsgrunnlag

Prosjektets styringsgruppe ble nedsatt i desember 2008, etter vedtak i Kirkemøtet 2008 og styrevedtak i NKR og KN. Styringsgruppen utgjøres av generalsekretærene i henholdsvis NKR, KN, Mellomkirkelig råd og direktør i Kirkerådet. Sistnevnte er leder for styringsgruppen. For å ivareta kontakten med henholdsvis Bispemøtet/ biskopene i Dnk og medlemssamfunnene i NKR besluttet en etter kort tid å utvide gruppen med et medlem fra hver.

Prosjektets arbeidsgruppe er sammensatt av rådgivere fra de fire ovennevnte organisasjonene og møtes jevnlig for å koordinere aktiviteter i prosjektet. Omtrent en gang i året inviteres det til møte i en utvidet arbeidsgruppe. Her samles representanter fra kirkesamfunn og kirkelige organisasjoner som jobber med prosjektrelaterte spørsmål for å gi innspill til arbeidet.

Allerede før Skaperverk og bærekraft var lansert, var de regionale ressursgruppene etablert som del av Kirkelig nettverk for miljø, forbruk og rettferd. Også her var ofte representanter for andre kirkesamfunn og KNs regionskonsulenter medlem. Ressursgruppene har vanligvis møttes en gang i året for å få en faglig oppdatering på aktuelle spørsmål, dele erfaringer og gi tilbakemelding til sentralt hold på arbeidet i

bispedømmene og hva som bør fokuseres på sentralt. Disse gruppene har utgjort en viktig basis for arbeidet med Skaperverk og bærekraft, ikke minst fordi de har bidratt til god sammenheng mellom det regionale arbeidet og ulike aktører sentralt, som blant andre KN, NKR, MKR, Den norske kirkes Nord/Sør-informasjon (KUI) og Kirkerådet.

Sekretariatet for prosjektet er plassert i Kirkerådet og har bestått av prosjektkoordinator og seniorrådgiver for miljø og samfunnsspørsmål.

I styringsgruppemøte i januar 2009 ble en kortversjon av prosjektets identitet og målsetting vedtatt som et grunnlagsdokument, en "visjon" som skal brukes for å presentere prosjektet utad:

Visjon

Skaperverk og bærekraft: Et felles kirkelig tiår for endring i kirke og samfunn

I skaperverket møter mennesket Guds kall: Ta vare på jorden og alle dens rikdommer. Jordens liv er truet av menneskers ansvarsløse framferd. Troens svar er å mobilisere til vern om skaperverket og bærekraftig forvaltning.

"Skaperverk og bærekraft: Et felles kirkelig tiår for endring i kirke og samfunn" er et økumenisk samarbeidsprosjekt mellom Norges Kristne råd, Kirkens Nødhjelp og Den norske kirke.

I dette samarbeidet vil kirkene:

- være sentrale pådrivere for og bidragsytere til bærekraftige samfunn lokalt, nasjonalt og globalt
- bidra til å sikre en forpliktende, rettferdig og ambisiøs internasjonal klimaavtale, og en bred kirkelig og folkelig oppslutning om dette
- demonstrere et bevisst forhold til miljø, forbruk og rettferd
- skape håp og fremtidstro med ord og handling

Prosjektet skal prege det kirkelige arbeidet, både i konkret arbeid og i plan- og strategiarbeid

Kirkenes misjons- og ungdomsorganisasjoner, utdanningsinstitusjoner og andre samfunnsaktører, slik som næringsliv, forskningsmiljøer og organisasjoner, skal inviteres med i et bredt samarbeid om prosjektets hovedmål. Prosjektet tar sikte på et positivt samarbeid med myndighetene.

Grunnlagsdokumentet er en sammenfatning av følgende dokumenter:

- vedtak på Den norske kirkes Kirkemøte 2008 (KM 05/08)
- saksdokument til KM 05/08
- tilslutningsbrev til Kirkerådet fra Norges Kristne Råd etter styrebehandling 27.10.08
- tilslutningsbrev til Kirkerådet fra Kirkens Nødhjelp etter styrebehandling 29.10.08.

Virksomheten i 2009

Milepælsplan

Milepælsplanen inngikk som del av den opprinnelige prosjektplanen. Sentrale tiltak på milepælsplanen i 2009 var lanseringen av prosjektet, gjennomføring av KNs fasteaksjon, lansering av nye nettsider, den økumeniske konferansen "Tro til

forandring, regionale klimaseminarer, et seminar og en informasjonskampanje i forkant av Stortingsvalget og klimaseilasen til COP15-møtet i København.

Lansering 17. februar

Prosjektet ble lansert med en markering ved Trefoldighetskirken og Stortinget samt to ulike avisinnlegg i henholdsvis Dagbladet (16. feb.) og Dagen Magazinet (18. feb). Selve lanseringen ga mye medieoppmerksomhet og førte til offentlig debatt både om oljeutvinning og klima og om kirkenes politiske rolle. Alle store nyhetskanaler i både TV, radio, de fleste riksdekkende aviser, samt mange lokal- og regionalaviser refererte utførlig fra markeringen utenfor Stortinget. Debatten pågikk i flere medier og i mer enn to uker. Blant annet ble flere kirkeledere invitert til TV-programmer i beste sendetid for å begrunne og utdype sitt engasjement. Markeringen utløste både positive og negative reaksjoner, både i samfunnet og innad i kirkene. Prosjekts styringsgruppen evaluerte erfaringene fra lanseringen i etterkant. Styringsgruppens vurdering er at det i all hovedsak var en svært vellykket lansering som lyktes i å løfte frem klimautfordringene ved oljeutvinning og å markere kirkene som aktører på miljøfeltet. Lanseringen var også en nyttig erfaring som viste behovet for informasjon intern i de deltakende organisasjonene og for enda bedre forberedelse av argumentasjonen i denne typen saker som får mye mediaoppmerksomhet.

Fasteaksjonen i mars

KNs fasteaksjon ble gjennomført ca. en måned etter lanseringen og fulgte dermed opp tematikken både mediemessig og i annet informasjonsarbeid. Fasteaksjonen, som er et årlig felleskirkelig tiltak, hadde rekordstor oppslutning i 2009 i antall deltakende menigheter og bøssebærere. KN rapporterte at lanseringen av prosjektet styrket budskapet i fasteaksjonen og bidro til det gode resultatet. Ikke minst på grunn av besøk fra Stillehavet og andre berørte områder ga fasteaksjonen stor oppmerksomhet om hvordan klimaendringene rammer folk i Sør.

Mediautspill og høringsuttalelser

Lanseringen av Skaperverk og bærekraft førte til en eksepsjonell stor mediedekning. (Se ovenfor.) I mai ga Kirkerådet et høringsinnspill på Klimakur 2020, som er det faglige grunnlaget for den oppdaterte klimameldingen. Innspillet fokuserte på etiske hensyn, en helhetlig forvaltning av naturressursene og på implikasjoner ved økt produksjon av biodrivstoff. Innspillet ble plukket opp i media med gode tilbakemeldinger.

Konferansen Tro til forandring 21.-24. mai

21.-24. mai 2009 arrangerte NKR i samarbeid med Menighetsfakultetet, KN, Changemaker, Dnk, Misjonsforbundet, Metodistkirken m.fl. konferansen "Tro til forandring – sammen tar vi ansvar for skaperverket". Som et ledd i forberedelsen av konferansen hadde en økumenisk gruppe samtalt om sammenhengen mellom kristen tro og engasjement for naturen og miljøet. Ca. 200 voksne og 50 barn deltok på konferansen. På programmet sto bl.a. urfremføringen av miljø-musikalen "Regnskogens engel" ved Rønningen folkehøgskole, storsamlinger om "tro og skaperverk" og "ansvar og forandring", 18 forskjellige seminarer, barnemusikalen "Åh så vakkert", kveldskonserter og en TV-overført gudstjeneste fra kirkeruinene i Maridalen. NKR oppsummerer sitt overordnede inntrykk slik:

Vi lyktes med å skape en møteplass med fokus på kirkelig miljø- og klimaengasjement, og å begrunne dette engasjementet i vår tro. Vi lyktes i noen grad med å skape en større synlighet rundt disse spørsmålene i kirkelige miljøer. Konferansen fungerte som et steg på veien til København og et mer langsiktig kirkelig klimafokus.

Skaperverkets dag

I mai ble det sendt ut materiell fra KUI til markering av Skaperverkets dag i menighetene i Dnk.

Nettside www.gronnkirke.no og nyhetsbrev

Nettsiden www.kirken.no/miljo ble i løpet av våren 2009 relansert under navnet www.gronnkirke.no. Målsettingen var å modernisere, aktualisere, forenkle og gjøre nettsidene mer økumeniske. Siden inneholder lenker til ressurser som www.klimakirken.no (Presteforeningens studieopplegg) og www.treet.no (ressurser for barne- og ungdomsarbeid). I sammenheng med relanseringen av nettsidene ble også nyhetsbrevet relansert i ny form, og mottakerlisten ble utvidet. Nettsiden driftes nå av NKR i samarbeid med Kirkerådet.

Konferansen "Den siste olje?" 24. november

Den siste olje? var en dialog- konferanse som tok for seg oljeboring i Norge og etikk. På oppdrag fra Kirkerådet ble konferansen arrangert i Bergen av Bjørgvin bispedømmeråd. Hovedmålsettinger for konferansen var å:

- bidra til dialog og etisk refleksjon rundt norsk petroleumsvirksomhet
- sette norsk petroleumsvirksomhet inn i et globalt rettferdighetsperspektiv
- markere de kristne kirkene som viktige aktører i klimadebatten
- skape plattform for videre samarbeid og dialog mellom aktørene

Konferansen hadde god deltakelse, og målgruppen var politikere, olje- og energibransjen, forskere, miljøvernere, ansatte og frivillige kirkefolk, partene i arbeidslivet (NHO, bransjeorganisasjoner, fagbevegelsen) og mediefolk.

ARC – pris og samarbeid om pilegrimsbyer

Dnk mottok i slutten av 2009 en pris av Alliance of Religions and Conservation og FNs utviklingsprogram for sin langvarige satsing på miljø, klima og bærekraft. Vedtakene fra KM 2007 og KM 2008 ble gjengitt i boken *Many heavens, one earth* som eksempel for et trossamfunns bidrag til å verne om livet på jorden. Prisen ble overrakt Kirkerådets direktør og preses i Bispemøtet av prins Philip og generalsekretær i FN Ban Ki-moon i Windsor. I oppfølgingen ble Dnk invitert inn i et pilotprosjekt som har som målsetting å danne et internasjonalt nettverk av grønne pilegrimsbyer med Trondheim som naturlig medlemsby i Norge.

Kampanje for en rettferdig klimaavtale

Kirkerådet og NKR stilte seg bak underskriftskampanjen "Climate Justice" initiert av KN og Changemaker. Kampanjen samlet ca. 35 000 underskrifter under KNs fasteaksjon. Alle menighetene i Dnk var blant dem som mottok underskriftslistene.

Klimaseilas til København 12. – 14. desember

12. – 14. desember arrangerte KN i samarbeid med Framtiden i våre hender en klimaseilas fra Oslo til COP15- møtet i København. Dette arrangementet ble et hovedtiltak i samarbeidsprosjektet, og ble den største norske mobiliseringen i forbindelsen med FNs klimatoppmøte. Mange kirkeledere og medlemmer av forskjellige kirkesamfunn var blant deltakerne. Blant flere deltok en samlet ledelse i Dnk, inklusive alle biskopene. Fra bispedømmene i Dnk var rådgivere og ressursgrupper som arbeider med miljøspørsmål sterk representert. 1200 deltakere var med på klimaseilas for å kreve en rettferdig klimaavtale. Et rikholdig program med ledende klimaforskere, politikere, musikere med flere ble avholdt på vei til og fra København. Ved ankomst i København ble et budskap med krav om en rettferdig klimaavtale overrakt til en representant fra FN og miljø- og utviklingsminister Erik Solheim. På Rådhusplassen i København overrakte biskop Desmond Tutu på vegne av kirkene over en halv million underskrifter til FNs forhandlingsleder Yvo de Boer, og i domkirken ble det samme dag arrangert en økumenisk gudstjeneste med kirkeledere fra hele verden.

Grønne menigheter

Arbeidet med grønne menigheter er en løpende virksomhet. Antallet slike miljøsertifiserte menigheter i Dnk økte fra 50 til 129 i løpet av 2009. Noen menigheter i andre kirkesamfunn, blant annet i Metodistkirken, er også registrert som grønne menigheter. Metodistkirken har blant annet utviklet en egn ressursperm i tilknytning til konseptet grønne menigheter.

Arbeid for å sikre finansiering

Kirkerådet søkte Miljøverndepartementet om kr. 3, 4 mill. for 2009 til blant annet prosjektkoordinatorstilling med driftsmidler og stillingsressurser på regionalt nivå. Søknaden ble fulgt opp med kontakt med departementet/politisk ledelse. Det ble også sendt en søknad til Miljøverndepartementets Klimaløftet på kr. 200 000 til informasjonsarbeid, herunder til konferansen om klima og olje før Stortingsvalget i september. Sistnevnte søknad ble innvilget med kr 150.000, mens søknaden til Miljøverndepartementet fikk avslag.

Oppsummerende vurdering av 2009

Kirkerådets årsmelding for 2009 oppsummerer det første prosjektåret på følgende måte:

Kirkens engasjement for miljø og klima har fått mye oppmerksomhet både nasjonalt og internasjonalt. Lanseringen av satsingen Skaperverk og bærekraft var vellykket, ikke minst ved at det ble skapt en omfattende debatt om prøveboring. Spesielt var klimaseilasen til København et høydepunkt i forhold til oppmerksomhet rundt temaet og synliggjøring av det folkelige og kirkelige engasjementet. Det er stort behov for mer oppfølging og økonomisk støtte av frivillig engasjement regionalt og lokalt. Ellers har måloppnåelsen vært redusert grunnet vakanse i stillingene i deler av året.

Virksomheten i 2010

Milepælsplan

Viktige elementer i milepælsplanen for 2010 var ressursgruppe- og nettverksmøter, Klimakur 2020, KNs Fasteaksjon, fortsatt arbeid med ARC, Skaperverkets dag og

oljekonferansen i Sør-Hålogaland. Mens arbeidet i 2009 var preget av en rekke store arrangementer, ble arbeidet i 2010 i større grad oppfølging av pågående prosesser.

Prosesser i styringsgruppen

I 2010 drøftet styringsgruppen videre finansiering av prosjektkoordinator og prosjektet, og fortsatte diskusjonen fra året før (se ovenfor) om erfaringene rundt lanseringen og mediemarkering av prosjektet. Mediearbeidet har vært igjennom en læringsprosess om å forankre budskapet godt internt i egne organisasjoner og om å kommunisere godt med andre relevante institusjoner og partnere som kan komme på banen i lignende diskusjoner. Det har også vært en tilbakevendende drøftelse av hvordan uttalelser fra styringsgruppen kan utarbeides raskt nok og samtidig bli godkjent av alle partene i samarbeidet. Det har vært flere tilfeller hvor godkjenningsprosessen i styringsgruppen har tatt så lang tid, at innlegget har mistet sin aktualitet i pressen.

Fasteaksjonen

"Naturkatastrofer rammer alltid de fattigste hardest" var tema for KNs fasteaksjon 2010. Aksjonen omfattet blant annet en symbolmarkering på Karl Johan der en orkan herjet en "Stillehavssøy". KN kunne melde om rekordstor oppslutning og om et resultat på over 30 millioner kroner, til tross for at man allerede hadde samlet inn store beløp i januar samme år i forbindelse med jordskjelvet på Haiti. I en pressemelding takket KN for den formidable innsatsen fra menigheter, bøssebærere, konfirmanter og foreldre, frivillige og andre som har deltatt i aksjonen.

Skaperverkets dag

KUI, Kirkerådet og Mellomkirkelig råd sendte i slutten av mai ut et informasjonsbrev og en idékatalog med materiell til materiell til gudstjeneste, fortellinger og andakter og diverse ressurser til feiring av Skaperverkets dag.

Grønnkirke.no og nyhetsbrev

Den praktiske delen av informasjonsarbeidet omhandlet bl.a. forbedring og utvikling av rutiner for nettsiden www.grønnkirke.no og utvikling av en ny digital profil. Det har vært et mål å oppdatere nettsiden med minst en nyhetssak i uken. Til tider har det vært mer enn en nyhetssak i uken, i andre perioder har siden ikke blitt oppdatert slik den skulle, som regel av kapasitetsgrunner.

Nyhetsbrev-modulen ble oppdatert fra leverandøren slik at utsendingene kunne bli gjort på en bedre og mer profesjonell måte. Det ble sendt ut fire nyhetsbrev i 2010. Antallet mottakere har økt fra ca. 300 til 760 og inkluderer blant andre kirkeledere og politikere.

Grønne menigheter

Antallet grønne menigheter økte også i løpet av 2010. Målet om 200 grønne menigheter (inklusive miljøfyrtårn-sertifiserte menigheter) ble nådd. Det ble arbeidet videre med hvordan menigheter som er blitt grønne, skal følges opp og hva som er "neste skritt" for disse menighetene. Det jobbes også med en oppdatering av kriteriene for Grønne menigheter og for en modernisering av plakaten som også vil gjøre den enda lettere å bruke for menigheter i andre kirkesamfunn enn Dnk. I løpet av året ble arbeidet for å samkjøre konseptet Grønne menigheter og miljøfyrtårnsertifisering videreført, bl.a. med besøk hos Stiftelsen Miljøfyrtårn, Grønn

Hverdag sørvest, samt Agder og Telemark og Stavanger bispedømme.
Miljøfyrtårnsertifisering egner seg best for større enheter med arbeidsgiver- og HMS-ansvar.

Mediautspill og høringsuttalelser

Også i løpet av 2010 kom flere innlegg på trykk fra Skaperverk og bærekraft, i tillegg til at pressemeldinger og høringsutspill ble plukket opp av media. For eksempel ble Kirkerådets og Mellomkirkelig råds høringsuttalelse til Klimakur 2020 kommentert av Aftenposten og Vårt Land. Dagsavisen refererte pressemeldingen ”Kirkelig nei til tjæresand”. Flere lokale og regionale medier dekket de regionale klimaseminarene. I september avga dessuten Mellomkirkelig råd en høringsuttalelse om den oppdaterte forvaltningsplanen for Barentshavet som drøftet vern av sårbare havområder, internasjonale klimaforpliktelser og norske klimamål. Også denne uttalelsen ble plukket opp av media.

Klimadager i Lofoten

Det ble arrangert Klimadager på Sortland 29.-30. oktober. Tema for dagene var ”Lofoten, Vesterålen og Senja – Norges nye oljeregion, eller pioner for fornybare alternativer?” Arrangementet ble til i et samarbeid mellom KN og Kirkerådet der KNs regionskonsulent bidro praktisk og med å promotere til det lokale nettverket.

Spesielt den første dagen ble argumenter for og mot oljeboring, ringvirkning av oljeindustri og nyvinninger i alternativ energi debattert. Biskopen i Sør-Hålogaland og Fei Tevi, generalsekretær i Pacific conference of churches drøftet kirkenes klimaengasjement. Klimadagene hadde ca 60 deltakere og ble godt dekket i lokale medier.

Oppfølging av de regionale ressursgruppene

Møtet med de regionale ressursgruppene som skulle vært avholdt underveis på klimaseilasen t/r København i 2009, ble utsatt og i stedet gjennomført som nettmøte/telefonkonferanse i februar 2010. Utprøvingen av dette som et mer miljøvennlig alternativ, var alt i alt vellykket med deltakere fra alle ressursgruppene.

Det ble også gjennomført en tradisjonell inspirasjons- og strategisamling for de regionale ressursgruppene i Kirkens hus 24. november. Målet med møtet var å dele informasjon og erfaringer, samt å skape nye ideer i samtalegrupper. Dagen ble lagt i etterkant av en temadag om Grønn trosopplæring som ble arrangert i regi av IKO. Ca. 40 deltakere var med på samlingen i Kirkens Hus. Presentasjon og drøfting av en helhetlig modell for lokalkirkens miljøarbeid ut fra modellen med Grønne menigheter og Miljøfyrtårn, se ovenfor, var et sentralt tema. Modellen fikk bred tilslutning.

ARC

Samarbeidet med ARC blitt utviklet videre dette året. Green Pilgrimage Cities Network initiativet fra ARC ble ivaretatt ved at Trondheim kommune og Nidaros bispedømmeråd har vedtatt å jobbe med å gjøre Nidaros til Grønn pilegrimsby. Trondheim er en av de aktuelle byene som på verdensbasis er kommet lengst i arbeidet.

Finansiering

Også i 2010 ble det søkt om midler fra Miljøverndepartementet og fra Klimaløftet, og Kirkerådet mottok kr 100.000 i støtte fra Klimaløftet. Prosjektet var fortsatt ikke sikret finansiering i kommende år, men styringsgruppen påbegynte arbeidet med et eventuelt samarbeid om finansiering av prosjektkoordinator.

Oppsummerende vurdering av 2010

Mens 2009 var preget av en rekke store tiltak og betydelig medieoppmerksomhet, er dette bildet noe annerledes i 2010. Nå er det i større grad løpende oppgaver som rapporteres. Kirkerådet skriver i den oppsummerende evalueringen av Skaperverk og bærekraft dette året blant annet følgende om at man ikke har lykket med å få til en tilstrekkelig ekstern finansiering:

Det har så langt ikke lykket å få gjennomslag for forslaget, og KR har kun mottatt et begrenset beløp fra Klimaløftet. En betydelig del av dette er brukt til å støtte regionale klimaprojekter. Aktivitet og mål må tilpasses de rammene som er til disposisjon. KR's ressurser og kapasitet på området er svært begrenset.

Virksomheten 2011

Milepælsplan

I arbeids- og styringsgruppen ble det i løpet av 2010 utviklet et nytt, forenklet målstyringsdokument. Oppfølging av løpende prosesser og oppgaver har vært viktig. Et særlig fokus er samarbeid med kirker i Sør-Afrika rundt forberedelsen av FNs klimamøte COP 17 i Durban i slutten av 2011. Andre viktige tiltak er forberedelse og gjennomføring av regionale klimaseminarer og en ny "Tro til forandring"- konferanse 5.-6. november 2011.

Finansiering

På tross av at Kirkerådet har lagt ned mye arbeid på å skaffe statlig finansiering til Skaperverk og bærekraft, har dette ikke lykket. Det 3-årige OVF-finansierte prosjektet avsluttes i november, og prosjektkoordinator sluttet i stillingen måneden før. Etter prosesser internt i de samarbeidende partene, er det nå avklart at Kirkerådet, KN og NKR vil dele på finansieringen av en ny prosjektkoordinator/-lederstilling. Stillingen vil bli utlyst så snart som mulig. Denne stillingen er helt avgjørende for at Skaperverk og bærekraft skal kunne videreføres. I tråd med avklaringen i prosjektforståelsen vil den nye stillingen defineres med et tydelig ansvar for å samordne prosjektet og for å bidra til felles tiltak og det felleskirkelige perspektivet.

Midtveisevaluering og revidert prosjektplan

Forberedelse av midtveis-evalueringen og revidert prosjektplan har vært et hovedfokus for prosjektet i 2011. Alle samarbeidspartnere i prosjektet, samt alle bispedømmekontorene har mottatt en henvendelse om saken fra prosjektets sekretariat. I tillegg er det gjennomført en questback-undersøkelse blant menigheter i Dnk som kan gi en pekepinn om Skaperverk og bærekrafts gjennomslag lokalt i den største av de samarbeidende partene. De enkelte rapportene er tilgjengelige i en samlingsrapport. Et seminar som prosjektets arbeids- og styringsgruppe hadde i august 2011 inngikk som del i denne prosessen med å konkretisere og prioritere synspunktene og ønskene som framkom i denne evalueringen.

Som nevnt innledningsvis, har denne prosessen bidratt til å tydeliggjøre prosjektets avgrensning. Mens for eksempel Kirkerådet i utgangspunktet forsto all sin virksomhet med miljøspørsmål som en del av satsingen Skaperverk og bærekraft, har de samarbeidende partene nå i fellesskap kommet fram til en forståelse som skiller tydelig mellom de samarbeidende partenes eget arbeid og det som skjer i regi av det felles samarbeidsprosjektet Skaperverk og bærekraft. De samarbeidende partene kan så, om det er ønskelig, gis oppdrag med å ha et hovedansvar for tiltak innen den felles satsingen.

Nordisk samarbeid

I februar deltok representanter fra flere av de samarbeidende partene på et nordisk kirkelig samarbeidsmøte om klima i København. Her presenterte de enkelte landene sitt arbeid og drøftet hvordan man kunne styrke innsatsen ved samarbeid. For våren 2012 er det planlagt et oppfølgingsmøte med vekt på utvikling av materiell til Skaperverkets dag.

Promotering av prosjektets anliggende

Gjennom hele prosjektperioden har sentrale aktører i Skaperverk og bærekraft i mange ulike sammenhenger bidratt med stands, foredrag m.m., for eksempel under festivalen Oslo Himmel i slutten av mai. I den forbindelse ble også miljømusikalen "Åh, så vakkert" framført i en fullsatt Oslo domkirke.

Uttalelser

I forbindelse med at regjeringen våren 2011 foretok en revidering av sin strategi for bærekraftig utvikling, sendte Kirkerådet i mars en høringsuttalelse med en rekke konkrete innspill til strategiens syv hovedområder, deriblant internasjonalt samarbeid, klima, biologisk mangfold og bærekraftig økonomisk utvikling. I tillegg inneholdt uttalelsen en støtte til utvikling av indikatorer for livskvalitet som supplerende indikatorer for bærekraftig utvikling.

Changemakers oljeavhengighetskampanje

Som oppfølging av engasjementet i forbindelse med Klimaseilasen til København, har Changemaker i 2010 og 2011 gjennomført kampanjen Oljeavhengig (www.oljeavhengig.no). Changemaker baserer sitt klimaarbeid på at det er de rike landene som har størst ansvar for klimaendringene, men at det er de fattige landene som rammes hardest. Norge må redusere sine utslipp. Kravene var derfor at Norge ikke må åpne nye områder for oljevirkosomhet, men heller legge om investeringene fra fossil til fornybar sektor. Den mest aktuelle saken var spørsmålet om oljeboring i Lofoten, Vesterålen og Senja. Utsettelsen av oljeboringsvedtak i dette området var en seier, men samtidig er andre enorme områder åpnet for utvinning. Oljeavhengighetskampanjen konkluderer med at klima tydeligvis ikke var utslagsgivende da vedtaket ble gjort.

Fasteaksjon

Årets fasteaksjon handlet dette året om hvordan over én milliard mennesker fortsatt lever i ekstrem fattigdom, mens en liten andel av verdens befolkning har kontroll over mesteparten av ressursene. Også innsamlingen i år, som i stor grad ble organisert og gjennomført av menighetene, møtte en stor giverglede.

Skaperverkets dag

Også i 2011 ble det sendt ut informasjonskriv og idéhefte til Skaperverkets dag. Norske menigheter ble invitert til å feire Skaperverkets dag med fokus på mat - vårt daglige brød. Til dette hadde KUI og Global Info i NKR samlet aktuelt ressursmaterieell og opplegg for gudstjeneste og andre arrangementer.

Grønne menigheter og miljøfyrtårn

Uten at det er foretatt en spesiell vervekampanje, har det også i løpet av 2011 vært en jevn vekst i antall grønne menigheter. Innen utgangen av oktober var det alt i alt kommet 31 nye grønne menigheter

Det er etablert en egen arbeidsgruppe med representanter fra Kirkerådet, KA Kirkelig arbeidsgiver- og interesseorganisasjon, Norges Kirkevergelag og en rådgiver fra firmaet Totalmiljø, som har hatt flere møter i løpet av året. Gruppen er kommet langt med å utvikle et kurs for skolering av kirkelige internkonsulenter for miljøfyrtårnsertifisering av kirkelige fellesråd. Kurset ble annonsert for første gang på årskonferansen for kirkeverger i oktober 2011, og skal etter planen arrangeres for første gang våren 2012. På sikt ønsker man å skolere internkonsulenter i alle prostier. Det vil gjøre det mye rimeligere for kirkelige fellesråd å bli miljøfyrtårn, samtidig som man får etablert fagkompetanse både for miljøfyrtårn og grønne menigheter i prostiene.

Forberedelse av COP 17

Bispemøtets representant i styringsgruppen deltok på COP17 forberedelsesmøtet i Nairobi i begynnelsen av juni. Alle de samarbeidende partene vil være godt representert med sin ledelse i Durban under COP 17. Partene samarbeider også om å forberede den kirkelige delegasjonen fra Norge og om å planlegge oppholdet i Sør-Afrika. For å kunne bidra til kirkelig engasjement om klimaforhandlingene også i Norge bidrar NKR, KN og KR sammen til å finansiere et korttidsengasjement i NKR. Engasjementet skal blant annet bidra til god kirkelig oppslutning om KNs underskriftskampanje for klimarettferdighet.

Evaluering og oppsummering

I prosjektets visjon, slik den er vedtatt av styringsgruppen og gjengis i ramme ovenfor, vil kirkene oppsummerende uttrykt være pådrivere for bærekraftige samfunn, bidra til å sikre en internasjonal klimaavtale, vise et bevisst forhold til miljø, forbruk og rettferd og skape fremtidstro med ord og handling,

I hvilken grad har man oppnådd noe av dette? Selv om man har forsøkt å beskrive delmål og tiltak slik at det skulle være mulig å ha indikatorer for måloppnåelse, ligger det nærmest i temaets natur at dette er svært vanskelig å måle. Det er dessuten vanskelig å planlegge et arbeidsfelt i detalj på forhånd og samtidig ivareta fleksibilitet for henvendelser og initiativ fra andre samfunnsaktører og rom for å være i åpen dialog og delta i pågående prosesser og debatter.

Tross arbeid som til tider kan oppleves å være "i motbakke", utilstrekkelige ressurser og spørsmål som har fått sin avklaring etter hvert, har det skjedd mye positivt.

Skaperverk og bærekraft har bidratt til å holde bevissthetsnivået oppe rundt Alvoret og betydningen av klima-, miljø- og rettferdsutfordringene, både i kirkesamfunnene og i samfunnet for øvrig.

Innspill fra samarbeidspartene

Som nevnt ovenfor, ble det i forbindelse med midtveiseevalueringen sendt en henvendelse til alle parter i samarbeidsprosjektet med ønske om innspill til midtveis - evaluering og fornyet fremdriftsplan.

Det er mottatt svar fra NKR, KN, Samisk Kirkeråd og Mellomkirkelig Råd. I tillegg har Kirkerådet laget en rapport om egne erfaringer, både som selvstendig part og som prosjektsekretariat. Kirkerådets rapport baserer seg i tillegg i stor grad på innspill fra alle bispedømmerådene, samt fra den overfor nevnte questback-undersøkelsen blant menigheter i Dnk som ble gjennomført i mai/ juni 2011.

I brevet ble partene utfordret til å svare på følgende spørsmål:

1. Hva har skjedd som en oppfølging av samarbeidsprosjektet Skaperverk og bærekraft i deres organisasjon?
2. Har bevissthets- og aktivitetsnivået rundt disse spørsmålene økt som følge av prosjektsamarbeidet? Har prosjektet ført til en merverdi for dere?
3. Hva er deres eget arbeid med relevans for samarbeidsprosjektet?
4. Hva ser dere som viktigste utfordringer og oppgaver i de kommende årene for samarbeidsprosjektet Skaperverk og bærekraft?

Framstillingen nedenfor relaterer seg kronologisk til disse spørsmålene og er et sammendrag av tilbakemeldingene i rapportene.

Oppfølging i egen organisasjon

Alle parter melder at de gjennom prosjektsamarbeidet har vært aktive deltagere i mediedebatten. Alle partene har i fellesskap vært aktive i det kirkelige arbeidet rundt klimaforhandlingene og det regionale arbeidet for å sette fokus på klima. I tillegg har det vært samarbeid om nettverksmøter og utvikling av materiell, nettsider og nyhetsbrev. Det har også vært et samarbeid rundt Grønne menigheter. Partene har dessuten fulgt opp arbeidet med egne tiltak, som er nærmere beskrevet i rapportene fra den enkelte virksomhet.

Prosjektets merverdi / økt bevissthets- og aktivitetsnivå

Alle parter oppga offentlig synlighet og større politisk påvirkning som en klar merverdieffekt av prosjektet. KN gir imidlertid uttrykk for at man hadde ønsket at prosjektet hadde maktet å formulere spissere budskap inn i den klimapolitiske debatten i Norge. Tettere samarbeid mellom partene både sentralt og regionalt har også vært en positiv effekt av Skaperverk og bærekraftprosjektet. NKR fremhever større lokaløumenisk samarbeid. KN vektlegger betydningen av den teologiske og kirkelige forankringen, som legger grunnlag for involvering av det kirkelige topplederskapet i påvirkningsarbeidet i Norge. KN sier: "Prosjektet har gitt en ny plattform for Kirkens Nødhjelps samtale med våre oppdragsgivere om forståelsen av kirkenes bidrag inn i den samfunnspolitiske samtale og påvirkning av beslutningstakere i politikk og næringsliv."

For Dnks del nevner Samisk Kirkeråd flere konkrete tiltak som knytter urfolksspørsmål og spørsmål om miljø, klima og bærekraft sammen. Her nevnes undertegnelsen av Interfaith Climate Manifesto i Uppsala november 2008, samarbeid med Sametinget i Norge og Samiska rådet i Svenska kyrkan om forvaltning av åndelige verdier i dagens Sápmi, deltakelse på Parliament of the Worlds Religions konferanse om urfolk og klimaendringer og samarbeid med Mellomkirkelig Råd om arbeid mot Statoils involvering i oljesandproduksjon i Canada.

Mellomkirkelig Råd sier at prosjektet har bidratt til at klima- og miljøspørsmål har fått høyere prioritet i Mellomkirkelig Råd, og en sterkere og bredere offentlig synliggjøring av det kirkelige miljøengasjementet, noe som bidra til å oppfylle MKRs mandat.

Kirkerådet understreker at man hele tiden har vært opptatt av å ivareta det helhetlige og omfattende perspektivet i prosjektet, som ligger i begrepet "bærekraft", og som gjenspeiler seg i prosjektets visjon og omfattende målformulering. I tillegg er lokalmenighetenes og bispedømmenes erfaringer viktige for Kirkerådet. Kirkerådet spurte derfor bispedømmerådene om hva som har skjedd og hvordan man vurderer bevissthets- og aktivitetsnivå om skaperverk og bærekraft i bispedømmets menigheter.

Bispedømmenes svar tyder på at Skaperverk og bærekraft har ikke har ført til et løft for arbeidet. De fleste føler at "miljø- og klimasaken" går i motbakke, og har fått stor konkurranse om oppmerksomhet og ressurser fra mange andre viktige tema i kirken, som blant annet gudstjeneste- og demokratireform. Likevel er feltet etablert hos de fleste med saksansvarlig på bispedømmekontoret og egen ressursgruppe. Konseptet grønne menigheter var etablert før samarbeidsprosjektet ble lansert, og er nå innarbeidet i de fleste bispedømmene. Det er store lokale forskjeller i bevissthets- og aktivitetsnivå. Flere bispedømmer peker på at det store nettverket av ansatte og frivillige i Dnk byr på store utfordringer når det gjelder kontinuerlig å arbeide med informasjon og kommunikasjon. Flere bispedømmer understreker også hvor viktig det er at kirken fortsetter å engasjere seg aktivt i de store politiske og globale spørsmålene, som for eksempel å være pådriver for en forpliktende, rettferdig og ambisiøs internasjonal klimaavtale. Her har særlig samarbeidet med KN om regionale klimaseminarer vært veldig positiv. Det var store forhåpninger regionalt om at samarbeidet om Skaperverk og bærekraft ville føre til økt økonomiske støtten til kirkens miljøarbeid, også lokalt og regionalt. Når det er det motsatte som skjer, oppleves dette demotiverende.

Spørreundersøkelsen blant menighetene, der 230 av 700 e-postmottakere svarte, bekrefter bispedømmenes svar. Svarene kan oppsummeres i følgende punkter:

- Det er en veldig tydelig forskjell på både kjennskap, bevissthet og aktiviteter mellom menigheter som har en diakon (diakonimedarbeider), og de som ikke har det.
- Omtrent en tredjedel av alle menigheter som svarer, er "grønne menigheter". Det er store forskjeller mellom bispedømmene. Det oppleves ikke som vanskelig å bruke dette verktøy.
- Omtrent 60 % kjenner til nettsiden www.gronnkirke.no

- Over halvparten feirer Skaperverkets Dag, over to tredeler feirer regelmessig friluftsgudstjenester, og et stort flertall har integrert temaet som del av menighetenes forbønn.
- Litt over halvparten har en diakoniplan hvor temaet er integrert.
- Samarbeid med Kirkens Nødhjelp om fasteaksjonen er vanlig hos nesten alle, og en viktig del av arbeidet hos de aller fleste.
- Samarbeid med andre menigheter, bispedømmene, lokale lag og foreninger, og lokale beslutningstakere er ikke spesielt sterkt.
- Det er mangel på arbeidsressurser og nedprioritering i konkurranse med andre oppgaver som er de viktigste hindringsfaktorer. Alle store reformer tar oppmerksomheten. Viktig at noen i menigheten "tar tak" i saken.
- Det er et ønske om at bispedømmene/ Kirkerådet gir hjelp, støtte og påtrykk.

Arbeid hos de enkelte partene

Kirkens Nødhjelp har to globale programmer direkte knyttet til klima:

Klimatilpassing med programmer i 17 land og et budsjett på ca. 22 mill NOK (2012), og *Fornybar energi og utslippsreduksjon* i 10 land med et budsjett på ca. 20 mill NOK (2012). I tillegg rammer klimaendringene særlig menneskers tilgang til vann. Kirkens Nødhjelps globale program *Vann, sanitær og hygiene* gjennomføres i 13 land med et budsjett på ca. 112 mill NOK. I tillegg kommer katastroferesponsen i akutte kriser. KN er også aktiv innen ACT Alliance (internasjonale klimaforhandlinger), og med mobilisering i Norge.

NKR arbeider med SoB prosjektet gjennom Global Info og har klima som en del av sin kommunikasjonsstrategi og promoterer temaet gjennom nettsider, nettverkssamlinger, seminar, støtte til lokale prosjekter m.m.

Når det gjelder Dnk formidler Mellomkirkelig råd temaene i prosjektet i internasjonal kirkelig sammenheng og gjennom KUI. I tillegg bringer Mellomkirkelig råd og KUI internasjonale erfaringer innen klima og miljø til norsk sammenheng. Som nevnt innledningsvis, hadde man allerede i årene før etableringen av Skaperverk og bærekraft et bevisst fokus på å integrere perspektivene miljø, forbruk og rettferd i alt arbeid i regi av Dnk, ikke minst i pågående reformprosesser og slik det avspeiler seg i Dnks visjonsdokument og kommunikasjonsplattform. Spesielt viktig er den nye definisjonen av diakoni i den nye planen for diakoni, som Kirkemøtet vedtok i 2007: "Diakoni er kirkens omsorgstjeneste. Den er evangeliet i handling og uttrykkes gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, kamp for rettferdighet og vern om skaperverket." Også i den nye planen for trosopplæring er anliggendet ivaretatt, og en god del av prosjektene i forsøksperioden hadde et bevisst fokus på elementer som gjelder miljø og bærekraft. "Skaperverk og bærekraft" ble en hovedsak under Ungdommens Kirkemøte juni 2009.

Ved arbeidet med gudstjenestereformen har man bevisst tatt med perspektivene fra Skaperverk og bærekraft, både i innledningen til Gudstjenestepermen, i tekstene til arbeid med forbønnen, i den nye tekstboken og i veiledningen til gudstjenesteordningen. Her er spesielt feiringen av Skaperverkets dag nevnt flere steder. Det rapporteres også om at skaperverket et hovedtema blant de mange tusen salmene som er kommet inn i forbindelse med arbeidet med ny salme for Dnk. At miljøperspektivene så tydelig er innarbeidet på alle disse områdene, kan på sikt være avgjørende for å befeste forståelsen av vern om skaperverket som en sentral og integrert del av kirkens liv og en bærende verdi i forvalteransvaret.

Å være sekretariat for Skaperverk og bærekraft har for øvrig vært en til dels krevende oppgave. Ambisjonen slik de er uttrykt i prosjektets grunnlagsdokumenter, har ikke vært i samsvar med de knappe ressursene. Forventningene har vært noe sprikende, og prosjektet har måttet finne sin form underveis. Lengre vakanser i sekretariatet i prosjektets første periode har også vært en utfordring.

Utfordringer og oppgaver fremover

Alle parter uttrykker et ønske om å fokusere og konkretisere arbeidet i den andre perioden av prosjektet. Det uttrykkes ønske om å styrke nettverksarbeidet, styrke det teologiske arbeidet på miljø og klimaområdet og å arbeide mer med felles media - og politisk påvirkningsarbeidet.

For at Skaperverk og bærekraft også i fremtiden kan ivareta helheten i den opprinnelige målsettingen, uttrykt blant annet gjennom navn og visjon, vil det være viktig at de samarbeidende partene fremover også satser på tiltak relatert til Skaperverk og bærekraft i egen virksomhet og egen regi. Dette kan veie opp for at en del aspekter ved bærekraftig utvikling ikke lenger vil være gjenstand for felles samtale og arbeid.

